

nam diuinæ sapiētiæ capere possit mūdus. Nihil tale Chrysostomus. Et Cyrillus. Inge-
nue fatē hypbolē esse. Est em̄ grācis χωρησαι, quod de spacio loci pprie dicit, ut anno
tauimus in eum locum. Non omnes capiūt hoc uerbū. Nec est posse capere apud Græ-
cos. sed tantū χωρησαι. i. capere, siue capturum. Deinde q scribendi sunt, melius erat, qui
scribendi forent. FINIS ANNOTATIONVM IN IOANNEM.

D. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONES
IN ACTA APOSTOLORVM.

ACTVS Apostolorū.) πρῶτος. Quod Cyprianus uertit, acta. Hieronymus
interim actiones, interim acta uocat. Cæterum actus masculino genere
reperitur quidē, sed in carmine, ut apud Lucanū, Licet ingentes abruptit
actus. Verum acta magis uocant, quæ iudicijs aut testamētis, aut cōsimi
libus modis transiguntur. Proinde ego gesta malimq; acta.

Primū quidē sermonē.) Equidē cupiebā hunc librū Lucæ cū priore cōiungere. Quā-
do quidē ille historiā euangelicā duobus est cōplexus uoluminibus, quorū utrūq; ad
eundē scripsit Theophilū, & posteriore auspicans, prioris facit mentionē. Cæterum ue-
rebar, ne non ferendū uideret, euangeliā distrahere. Quāq; hæc historia quid aliud est,
q; euangelij pars, eaq; meo iudicio nō minima. Siqdem illic describit granū frumētī so-
lo conditū, hic describit enatū, ac suas paulatim apiens ac pferens opes. Quod ni p Lu-
cam cognouissemus, qbus modis Christus reliquerit terras, ubi, quo loco, qbus modis
aduenerit, pmissus ille spiritus, quibus inijt cœperit ecclesia, qbus rebus polluerit, q-
bus creuerit rationibus, nōne bonā euangelij partē ignorassemus? Atq; utinā sanctus
Lucas, quæ mād modū exorsus erat hanc narrationē, ita longius fuisset profecutus, ac de
cæteris item apostolorum gestis nō nihil attigisset. Quo magis admiror, apud Græcos
hunc librum tam uariū haberi, neq; quēq; extitisse, qui tam præclarū opus, ac p̄fus eua-
gelicæ tum maiestatis, tum fidei suis cōmentarijs illustrarit. Nihil enim extat, quod sciā
in hoc, præter aliquot locorū uocabula, quæ Hieronymus annotauit, uerum ea non solū
pauca, sed etiā paucis. Sero recepta est epistola ad Hebræos, de epistola Iacobi nō nihil
est addubitātū. Apocalypsim sero recepit Italia, Græciā ne nūc qdem satis approbat. Cæ-
terum de actis nulla unq; dubitatio. Quo maiore studio conuenit, ut Christiani suæ gē-
tis incunabula studeant cognoscere, quo posteaq; cognitū habuerint, qbus rebus adole-
uerint, iisdē intelligāt collapsam religionē instaurādā esse. Primū qdē.) Sapius admo-
nuimus apud Græcos πρῶτον usurpari uicē cōparatiui. Primū p priorē siue supiorē. Nā
sermonē haud dubie librū euāgelicū uocat, neq; em̄ ea dixerat, sed scripserat. Et Ilocra-
tes suos libellos λόγος appellat. Deinde haud scio satis ne latine dicat, facere sermonē, p
eo qd' est uerba facere. Vnde nos quo dilucidior esset sensus, nō ueriti sumus ad hunc
trāsferre modū. Supiore qdē uolumine dixim⁹ Theophile de oib⁹ quæ cepit Iesus, tum
facere, tū docere. Poterat & sic, & facere & docere, siue uel facere uel docere. Nā facere
q; & docere, poēticiū est apud Latinos, apud Græcos sec⁹ ποιῆντε ἢ διδάσκειν. Partit⁹ em̄
est oēm Christi uitā, i duo, in facta & doctrinā. Fecit is admirāda, sed nō min⁹ stupēda
docuit. Facta cōstāt miraculis, doctrina decretis. Porro qd' huc adducūt qdā, prius esse
facere, deinde docere, id argutius est q; accōmodatius. Per spiritūsanctū præcipiens)
ἐν τῷ ἀρχαίῳ, præteriti t̄pis est, hoc est, cū præcepisset. Et hūc locū quoniā aliog uidebatur
obscurior, paulo fufius explicuim⁹ ad hūc modū. Ad eū usq; diē, quo postq; impartitus
in hoc ipsum, spiritūsanctū, mādasset apostolis quos delegerat sur sū assumptus est. Cæ-
terū illud, spiritūsanctū, ita positū est, ut ambigi possit utro sit referēdū, ad supiora an ad
sequētia. Verū Iesus exigit, ut ad supiora referat. Siqde impartit illis spiritūsanctū a resur-
rectione

reſtione, & ita mandauit prædicandi munus. Niſi malumus ſic accipe, qđ ipſe Chriſtus in baptiſmo, ſpiritu ſanctũ in ſe deſcendẽtem accepit, quo factõ poſtea delegerit aplos. Cæterũ prior lectiõ mihi magis pbat̃. Quos elegit) *οὓς ἐξελεξατ̃*. Hoc interiecit, ut appareat Chriſtũ nõ oibus mãdata dediffe, ſed ijs dũtaxat, quos ad hoc muneris delegerat, nepe duodecim apoſtoliſ, & ſeptuaginta diſcipuliſ. In multis argumẽtiſ.) *τεκμηρίοιſ*. Argumentũ hic uocat ſignũ aliquod, p quod fides ſit rei aliõq dubiæ. Et in multis hebraico more dixit, p p multa argumẽta. Cæterũ qđ ſequit̃, *ὁ πρωτόμοινοſ*, p̃ticipiũ eſt paſſiũ uũ p̃ſentis t̃p̃iſ. Proinde interp̃ſ dũ qđ nõ ſolet, qđ nõ eſt. Nos itaq̃ maluim⁹ circũloqui, dũ cõſpiciũ. Et cõueſcẽſ p̃cepit) Quiſq̃ uel mediocriter attẽderit, facile cõieſtabit ab interp̃te ſcriptũ fuiſſe cõuerſant, nõ cõueſcẽſ. Id famelic⁹ op̃inor qđ piã, nihil niſi cibũ ſomniãſ uertit in cõueſcẽſ, qđ inhumanũ putaret Chriſtũ ſuos relinq̃re, niſi pri⁹ habita cũ illiſ cõpotatiũcula, quẽadmodũ hodie uulg⁹ noſtratiũ facit. Cæterũ in græciſ exẽplariũ uariat hic loc⁹. In alijs ſcriptũ eſt, *συναλιζόμενοιſ*, qđ ſonat cõgregatos ſiue cõgregãſ. In alijs *συναλιζόμενοιſ*, i. cõmorãſ, & ſub eodẽ uerſant teſto. Rurſũ uariat & ip̃a ſermõniſ diſtinctiõ. Nã qđã hoc p̃ticipiũ referũt ad ſup̃iora, ut & hoc cenſeãt inter argumẽta reſurrectiõniſ, qđ domeſtica cũ illiſ ac diutinã egerit cõſuetudinẽ. Nã id eſt, ni fallor, *συναλιζέωſ*. Alij ruruſ ad ſequẽtia, ut ſub eodẽ teſto cõmorant apud illoſ, intelligãt mandaſſe ne diſcederent Hieroſolymis. Id qđ mihi magis pbat̃, qđ qđẽ ad diſtinctionẽ attinet. Aliõq duriuſcule cohæreant cũ ſup̃ioribuſ, quæ ſequunt̃. Cæterũ ſi legamus, *συναλιζόμενοιſ*, id magis cõgruit cũ eo, quod aliquanto poſt ſequit̃. Illi igit̃ cũ cõueniſſent, interrogabant eũ, dicent̃es, Dñe & c̃. Apparuit em̃ illiſ nunc paucioribuſ, nunc pluribuſ. Cæterũ cõſcẽſurus in cœlũ oẽſ uoluĩt adeſſe, ut ultima æderet mandata. Quã audiſtiſ, inq̃t, per oſ meũ.) *ἡμῶν κούσατέ μεſ*, i. quã auditiſ ex me. Cæterũ haud male interp̃ſ addidit, inquit, de ſuo, ne durior eſſet ſermo, ob repente mutatã p̃ſonã loquentiſ. Baptizabimini ſpiritu ſancto) *ἐν πνεύματι ἁγίῳ*, i. in ſpiritu ſancto, hoc eſt, p ſpiritu ſanctũ. Si in hoc t̃p̃e) *εἰ* apud Græcoſ frequenter eſt interrogantiſ, rectiũ itaq̃ uertiffet, Num in t̃p̃e hoc, ſiue an in t̃p̃e hoc.

Tẽpora uel momenta.) *χρόνοι ἢ καιροὶſ*, i. tẽpora & articuloſ ſiue oportunitateſ. Quan t̃p̃e apud Græcoſ *καιροὶſ* nõnunq̃ p *χρόνον* uſurpet̃, at non cõtra. Eſt aut̃, pprie *χρόνον*, quõtiẽ de genere ſeu mõ ſpatioũ t̃p̃iſ agĩt, ueluti ſæculũ, annuſ, mẽſiſ, dieſ, hora. *καιροὶſ* aut̃ cũ ſentim⁹ oportunitate rei gerẽdæ. Nã utrũq̃ referũt a Rhetoriũ inter argumenta cõieſturalia. Quin apud Græcoſ *καιροὶſ* de⁹ eſt, quẽ Auſoniũ uertit occaſionẽ, neq̃ *χρόνον* ſpecieſ eſt hui⁹ ceu generiſ *χρόνουſ*, quẽadmodũ iudicat Valla. Diuerſũ magiſ eſt t̃p̃e p̃ſ. Et oino pluſ qđã eſt *καιροὶſ* t̃p̃e, nempe articuluſ, ipſumq̃ momentũ ac punctũ, ut aiunt in quo reſ ſit agẽda. Vnde nõnunq̃ articuluũ uertit. Neq̃ dubito qđ illud Terentianũ, ut in ipſo articulo opp̃ſſit, græciſ ſit *καιροὶſ*. Duabuſ dictiõib⁹ græciſ r̃ndet unica latina tẽp⁹.

Quæ pater poſuit in ſua poteſtate.) *ὅτι τῆ ἰδία δυνάμειſ*, i. in ppria ſiue ſua ipſi⁹ poteſtate, Accipietis uirtutẽ.) *δύναμιſ*, i. robur ac fortitudinẽ, ne q̃ſ accipiat̃ *ἀρετῶν*, quæ probitateſ eſt uitio oppoſita. Et (ſup̃uenientis ſpirituſ) *ἐπελθόντεſ*, præteriti t̃p̃iſ p̃ticipiũ eſt, ſed qđ uerbo futuri t̃p̃iſ adhareat. Vertere poterat, illapſi in uoſ, ſiue ut noſ uertim⁹, poſtq̃ ſpirituſ ſanctũ aduenerit ſup̃ uoſ. Teſteſ in Hieruſalẽ.) Gemina eſt coniunctiõ Græciſ *ἐν τε ἱεροſολήμῃ* & *ἐν πάσῃ ἰουδαίῃ*. Cæterũ quod ſubiunxit, Iudæã Hieruſalẽ, totũ parti, non potuit reddi, neq̃ p̃ geminũ & neq̃ p̃ tum. Proinde noſ reddidim⁹, nõ ſolũ in Hieruſalẽ uerũ etiã in uniuerſa Iudæã. Cũq̃ intuerent̃ in cœlũ) *καὶ ὡſ ἀτενίζοντεſ ἢ ἴσασιν*, i. cum eſſent intẽtiſ ſiue defixiſ i cœlũ oculiſ. Id em̃ græciſ eſt *ἀτενίζω* fixiſ & imotiſ obtueri oculiſ amãtiũ more. Quẽadmodũ.) *ὅμ ἑξῶπομ*, ut quẽ ad modũ treſ ſint dictiõneſ. Sabbati habens iter.) *συνεβάτε ἕχον ὁδὸν*. Sentit ſpatium mille paſſiuũ, longiuſ iter facere, Iudæiſ ſas nõ erat ſabbatiſ. Proinde noſ uertimus, Abeſt ab Hieruſalem iter ſabbatiſ.

In cœnaculũ.) *εἰς ὑπερώον*. Hic cœnaculũ nõ ſignificat eũ locũ, in quo cœnaſ, ſed ſup̃iorẽ rem domuſ partẽ, id quod græca uox indicat. In cœnaculũ aſcenderũt.) *ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερώον*

ὑπερωρον. *i.* ascenderunt in coenaculū, hoc est, ingressi ciuitatē, conscenderūt coenaculum.
 In oratione.) Deest in latinis codicibus. καὶ τῆ δ' εὐχῆ. *i.* & obsecratione. Cōgeminat hæc
 ad eū modū sæpenumero & Paulus. Cū mulieribus.) σαὺ γυναιξί. Accipi potest, & cū
 uxoribus, p̄pterea q̄ separauit Mariā a mulieribus. Ac rursum (Cū fratribus eius.) Ad
 Iesum referit, nō ad Mariā αὐτῶ. In diebus illis.) ταῦται, *i.* his. Nec enim est ἐκείναις. Est
 aut̄ historicū, referre rē quasi iā gerat. In medio fratrū) μαθητῶν. *i.* discipulorū, & simul
 est ἐπιταυδῶ. *i.* collecta siue cōgregata in eodem loco. Erat aut̄ hominū.) ἤν τε ὄχλῳ ὄνο
 μάτωρ, *i.* erat aut̄ turba nominū, quod quidē palam est nō accidisse culpa interpretis, sed
 ab audaculo quopiā fuisse deprauatū, qui putarit nominū hoc loco nihil significare. Cæ
 .S. terum hominum probe quadrare. Adeo præceptus est iudex inc̄scitia, Porro nominū di
 xit, quod nominatim homines censerī soleant, quoties exquiritur numerus. Hæc oras
 tionis pars, quoniam per parenthesis est interiecta, suis notulis est utrinq; semouēda.
 Oportet impleri.) εἶδ' *i.* oportebat, siue oportuit, de re facta loquif. Quam prædi
 xit.) ταύτῳ ἡρ. *i.* hanc quam prædixit. Qui fuit dux.) ὁδηγῶν. *i.* p̄prie dicit̄, qui cōmon
 strat uiam. ne ductorē exercitus intelligat aliquis, cui Græcis aliud est nomē. In nobis.)
 σαὺ ἡμῖν, *i.* nobiscū. Et (Qui cōnumerat⁹ est) ὅτι, q̄a, nō q̄. Et possedit agrū) ἐκτίσατο, qd̄
 uerti poterat etiā parauit. Neq; enim Iudas possedit hunc agrū, uerū ea pecunia paratus
 est is ager. Porro de mercede iniquitatis, allusit, ni fallor, ad cognomen Ischariotæ, quod
 Hebræis תרשׁ mercedem sonet. Et suspensus crepuit) ἐπιλωθὲς γενόμενος, *i.* pronus fa
 ctus, siue decliuis. πλωθὲς enim græcis dicit̄, q̄ uultu est in terrā deiecto. Expressit aut̄ ge
 stū & habitū laqueo præfocati. Alioq; ex hoc sane loco nō poterat intelligi, q̄ Iudas sus
 pēderit se. Acheldemach) Græci scribūt ἀκελδαμά, p̄prie accedētes ad uocē hebraicā
 ἔβ̄ nos. Hebræis אַחֵלדמַך fund⁹ ē, siue facultas דאֵלֵיגוֹיִם Fiat cōmoratio) ἐπαυλις, cōposi
 tū ab eadē dictiōe, unde συναλιζόμενος, de quo dictū ē paulo añ. Cæterū episcopatū ē ἐπι
 σκοπιῶν, qd̄ hebræis ē תְּרַשָׁא Id iter alia p̄fecturā quoq; significat. Intrauit & exiuit) p̄ eo
 q̄ ē p̄petuā uitæ cōsuetudinē habuit. Dictū ē aut̄ figura p̄uerbiali. Cæterū ἢ sermo tot⁹
 nō nihil habebat obscuritatis, nō solū i lingua latina, uerū etiā græca, p̄ide nos quo ad po
 tuim⁹, conati sum⁹ dilucidū uertere. Qui cognomiat⁹ est iust⁹) ἰουστὸν nomen Rhoma
 nū, quod cognomē olim inditū fuit Aristidi apud Athenienses. Qui corda nosti) Græ
 cis est unica dictio cōposita, καθ' ἑοικὸς, cognitor cordiū. Et mox (ostēde) est ἀνάδ' εἰς. *i.*
 designa. Sic enim uertit, Designauit Iesus & alios septuaginta. Accipere locū.) λαβῆμ
 ἡμ κληρομ. *i.* ut accipiat sorte, siue hæreditatē. Ut iret in locū suū.) ἰδιον, uelut ante occu
 passerit alienū. Et dederunt sortes eis) ἡ ἐδοκασ κληρῶν αὐτῶν. *i.* & dederunt sortem eorū.
 Nimirū duorū, de quibus fortiebant. Et annumeratus est.) ἡ συγκατεψηφίσθη. *i.* suffragijs
 siue calculis additus est, Vallæ placet, cooptatus est, neq; mihi sane displicet. Supi⁹ erat
 diuersū huic uerbū κατ' ἑοικὸς σαὺ ἡμῖν. *i.* numeratus nobiscū. EX CAPITE II
Dies pentecostes.) Dies singularis est numeri, itaq; completeretur legēdum est.
 ὅτι τῶ συμπληροῦνται τὴν ἡμέραν, quod ultimus ille dies quinquagesimus sit dictus
 Quancūq; uulgo tēpus hoc uniuersum quadagesima & quinquagesima dicit̄.
 Erant omnes pariter.) ὁμοθυμαδόν, *i.* unanimiter, quod ita paulo ante uertit
 p̄seuerātes unanimiter in oratiōe. Adueniētis spiritus) φρονησὶς πνοῆς, *i.* flatus qui fert̄,
 quod p̄prie est uenti impetu citato eūtis & uehementis magis est uiolētī, βιαίος. Et ap
 paruerūt illis) ἡ ὠφθαλμοσφαιρίσ, *i.* auisæ sūt illis, seu poti⁹ cōspectæ. Tāq; ignis) Ignis hoc
 loco genitiui casus ē, nō noiatiui. ὡσεὶ πυρὸς, *i.* uelut ex igni, nos uertim⁹ igneæ, quo uitare
 m⁹ amphibologīā. Varijs linguis) ἐτέραις, *i.* alijs linguis. Ita citat & Hiero. in q̄stioib⁹ ad
 agassī, iuxta uetustos codices ut̄ cōueniat cū illo euāgelico. Liguis loq̄nt̄ nouis. Nā qd̄
 aliud ē, idē est nouū. Ex oi nanōe q̄ sub.) ἔν τῷ ὄν ουρανῶν. *i.* eorū q̄ sub cælo sunt. Et mē
 te cōfusa ē) Mēte nō lego i græcis codicib⁹. Tātū ē, σωμειχύθη, Cōfusa ē, qd̄ tñ ad p̄urbati
 onē uel admirationē ptineat, nō pudorē, quō solet ἢ uertere. Et mirabāt dicētes) Ad
 dūt Græci, πρὸς ἀλλήλους, *i.* ali⁹ ali⁹, siue iter se. Et quō nos audiuim⁹) ἀκούομεν, Audim⁹
 præsentis

Presentis t̄p̄is, id q̄d e librar̄ijs ē deprauatū. Linguā nostrā) ἰδία διαλέκτ̄ φ. i. ppria lingua, siue sermōe, ut subaudiā⁹ loq̄ntes eos. Ceterū illud ἑμῶν latine cōmode reddi nō potest. Et q̄ habitāt) ἡ κατοικοῦντες, i. habitātes. Alioq̄ si p̄ uerbū libuit trāst̄erre, dicēdū erat, q̄ habitām⁹, p̄pter uerbū q̄d p̄cessit, audiūm⁹. Aduenā Rhomani.) Nō est προσήλυτοι, quo mox utitur, sed ἐπιδημούμενοι, hoc ē illic uersantes. Ceterū hebraei Profelytos, hebraice Πρωτοκλήτοι uocabāt, q̄ diuersā factiōis nat̄i i ius Mosaicā legis recipent̄. Hic sentit Iudaos q̄dē religione, uerū Rhomā agētes. Iudaei quocq̄.) ἰσραηλιῶται ἢ προσήλυτοι. i. Iudaeiq̄ & pfelyti, ut sit gēmia cōiūctio. Audiūm⁹ eos) ἠκούομεν. i. audim⁹, ut sup̄⁹ admonuim⁹. Stupebāt aut̄ oēs & mirabānt̄) ἡ δειπτόρησι, id uerbum significat eos aio hāsitasse ac pplexos fuisse. Quo uerbo usus ē de Herode, cū crederet loanē reuixisse, δειπτόρησι, q̄d illic uertit, hāsītabat. Ceterū aliq̄ mutauit hūc locū ex sup̄iori, quē tñ puto corruptū. ἡ εὐνοία δε ἐθελούμενοι, q̄d pl⁹ sit pri⁹ illud q̄ hoc poster⁹. Ad iuicē dicētes) ἄλλος πρὸς ἄλλου λέγοντες, i. al⁹ ad aliū dicētes, siue iter se dicētes. Musto pleni) μεμεσημένοι, i. impleti sūt.

Pleni sūt isti) Isti redūdat. Per p̄phetā Iohel) Testimoniū q̄d citat ē apud eū p̄phetā. c. 2. Ac mire declarat largitatē diuini muneris, q̄ solis iudaicis antea uidebat̄ deberi iā in oēs orbis natiōes redēdātis. Ceterū Lucas nōnihil discrepat & ab Hebraicis, & a Septuagita, q̄b⁹ hoc loco cū illis ē cōcordia. Nec est ap̄d hebraeos i dieb⁹ nouissimis, sed post hac. Et dicit dñs) Lucas addit de suo, q̄ ea clausula p̄phetijs oib⁹ soleat apponi. Deide (de spū) iuxta Septuagita dixit, cū Hebraeis sit, spiritū meū. Porro q̄d priori loco posuit iuuenes, deinde senes, cū & ap̄d Hebraeos & septuagita diuersus sit ordo, librariorum errore factū suspicor. Præterea q̄d latin⁹ interps uertit, Et q̄d sup̄ seruos meos, legisse uideat̄ καίτοι. Hiero. uertit, Sed & sup̄ seruos meos. Rursus post hac uerba, In dieb⁹ ill' effūdā spū meū, Lucas addidit de suo, Et p̄phetabūt, Q̄d nec apud Hebraeos ē nec ap̄d Septuagita, uerū ut hoc huc trāst̄atū ē ex initio hui⁹ uaticiniij, ita ex hoc loco trāst̄ata sūt in initio illa uerba, In dieb⁹. Ac mox (dabo p̄digia) i cœlo surūs, & signa i terra deorsū. Surūs ac deorsū & signa tria uerba de suo adiecit Lucas, q̄ nec apud Hebraeos sūt, nec apud septuagita, Deniq̄ (dies dñi magn⁹ & horribil⁹) p̄ horribilis Lucas posuit ἐπιφοῦν ἡς, i. manifest⁹, siue illustris, cū hebraeis sit horribil⁹, ut icelligere liceat id q̄d freq̄nt̄ admonuim⁹, ap̄los & euāgelistas nō fuisse āxiōs i reddēdis uerbis p̄phar̄, sed ip̄am l̄niam bona fide reddidisse, q̄b⁹ pōt̄ aliq̄ties fieri, ut lector erudit⁹ nōnihil corrūpat, dū corrigere nitit̄ ad editionē septuagita. Ceterū quo lector ip̄e facil⁹ hac cōferat, hebraea ut hnt̄ subijciem⁹ ותיה אחריון אשפור את רוחי על כל בשר ונבאו בניבם ובנחובם וקניבם הלמות וכלמות בחריבם חזינות וראיונים על העברים ועל חש פחות בימים החמה אשפור את רוחי ונחתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרוש עשן השמש יתפך לחשך ותחורר לרם לפני בוא יום יהיה הגדול ותגרא ותחיה כל אשר יקרא בשם יהוה ילול. Ea sic uertit Hieronym⁹. Et erit post hac effundā spiritū meū sup̄ oēm carnē & p̄phetabūt filij uestri & filia uestra, senes uestri somnia somniabūt, & iuuenes uestri uisiones uidebūt. Sed & sup̄ seruos meos & ancillas meas, in dieb⁹ illis effūdā spiritū meū, & dabo p̄digia in cœlo, & i terra sanguinē & ignē & uapores fumi. Sol cōuertē in tenebras & luna in sanguinē anteq̄ ueniat dies dñi magn⁹ & horribilis, Et erit, oīs q̄ inuocauerit nomē dñi, saluus erit. Iuxta Septuaginta legim⁹ ad hūc modū. Et erit post hac effundā de spiritu meo sup̄ oēm carnē, & p̄phetabūt filij uestri & filia uestra, & senes uestri somnia somniabūt, & iuuenes uestri uisiones uidebūt, & sup̄ seruos meos & sup̄ ancillas meas in dieb⁹ illis effundā de spiritu meo. Et dabo p̄digia in cœlo, & sup̄ terrā sanguinē, ignē, & uaporē fumi. Sol cōuertē in tenebras, & luna in sanguinē, anteq̄ ueniat dies dñi magnus & illustris. Et erit oīs q̄ inuocauerit nomē dñi, salu⁹ erit. Annotauit Hieronym⁹ hoc uerbū אשפור quod Septuaginta uerterūt ἐκχέω, i. effundā. Effundim⁹ em̄, nō q̄d dispēsamus ac parce damus, sed quod ampliter & effuse, largiterq̄.

Secūdū φ) καθότι, i. quatinus, siue p̄pterea φ, & ab ea, nō ab eo, ut mortem referat.

Ne cōmouear.) ἡ αμὴ σαλευθῆς, q̄d est pprie loco moueri. Liceat audenter dicere)

Ἐπεὶ ἐπιπέμμετα παρρησίας, cum liceat libere loqui. Est em̄ p̄ticipiū impersonale positū absolute casu nominandi, quod alioḡ fit in genitiuis apud Græcos. Quoniam defunctus est) Et defunctus est græce. Iureiurando &c.) Græca plus habent, q̄̄ latina. ὅτι ὄρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὄσφρ̄ς αὐτοῦ τῆς σαρκὸς ἀνασῆσθαι τὸ μὲν χριστὸν, καθίσει ἐπὶ τῷ θρόνῳ. i. Quod iureiurando iurasset sibi deus, ex fructu lumbi sui, quantum ad carnē, surrecturū Christū, ut sederet in throno. Tametsi uariant hoc loco græci codices. Ceterę in iureiurando iurauit, nō est apud Græcos ea uocū affinitas, ὄρκω ὤμοσεν. Ad hæc, de fructu lumbi eius sedere, supplendū erat, aliquē. Prouidens) προειδῶν. i. præuidens, quāq̄̄ in nonnullis erat προειδῶς. i. præscijs. Neq; derelictus est in infer.) ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. i. quoniam non est derelicta anima eius. Certissime sciat.) ἀσφαλῶς οὔμ. i. certe igitur.

His aut̄ auditis.) ἀκούσασθε. i. cū audissent aut̄. Pœnitentiā agite.) μετανοήσατε. i. pœniteat uos, siue resipiscite. Vobis em̄ est p̄missio.) Addendū erat facta, siue ad uos.

Alijs etiā.) ἑτέροις τε. i. alijsq;. Qui ergo receperunt.) οἱ μὲν οὔμ ἀσμελῶς ἀποδέξαμενοι. i. qui libenter receperunt. In die illo.) τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. i. diei illi, nisi subaudiatis præpositi onē. Fractiōne panis.) καὶ τῆ κλάσει. i. & in fractiōne panis, ut sint quatuor, doctrina, cōmuniō, fractiō panis, & orationes. In Hierusalē.) Hæc duo uerba nō reperio in græco codice. Et metus erat magnus in uniuersis.) At ne hæc quidem a scripta reperi.

Omnes etiā.) πάντες δέ. i. oēs aut̄. Opiner interpretē legisse πάντες τε. Erant pariter) εἰς τὸ αὐτῶν, q̄̄ ante uertit in eodē loco. Possessiōes &c.) Græce ē, & possessiōes & facultates gemiatā cōiūctiōe. Circa domos) κατοίκους. i. p̄ singulas domos, siue domesticitatis. Quæadmodū κατὰ πόλιν & κατὰ ἡμέραν. i. oppidatim & cotidie. Sumebant cibum) μετέλαμβάνοντες, quod est ab alio sumere, & participē esse. Nos uertimus inuicē, sumebāt. Ac rursum (apud omnē plæbē) Omnē p̄ totam dixit, & plæbē p̄ populū, ὅλου λαοῦ.

Dominus aut̄ augebat.) Græca sic habent, ὁ δὲ κύριος προσετίθει τὴν σοφίαν κατὰ ἡμέραν καὶ τῆ ἐκκλησίας. i. Dñs apponebat eos, q̄̄ salui fiebant cotidie ecclesiæ. Suspicionem interpretem scripsisse. Addebat, idq; scribam de prauis, in augebat.

In idipsum.) Id Latini referre uident̄ ad superiora, cōtra Græci referunt ad ea quæ sequunt̄, ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ πέτρῳ. i. simul aut̄ Petrus, ut ἐπὶ τὸ αὐτῶν, non solum p̄tineat ad locū, uerum etiā ad tempus.

EX CAPITE TERTIO.

AD portam.) πρὸς τὴν θύραν. i. ad ianuar. Incipientes introire,) μέλλοντας εἰσελθεῖν. i. ingressuros. Rogabat ut eleemosynā acciperet) Græce tantū est, Rogabat eleemosynā, ἠρώτα ἐλεημοσύνην. Intuens.) ἀπειθήσας. i. defixis in eum oculis. Respice in nos.) βλέπετε εἰς ἡμᾶς. i. aspice in nos, siue aspice nos. Et apprensas manu.) καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, pro πιάσας, in nōnullis erat κρατήσας, hoc est, apprehensa manu illius dexera. Consolidatae sunt bases.) βάσεις græcam uocem reliquit interpretis uertere poterat, gressus, siue pedes. Ambulans & exiliēs.) καὶ ἀλλόμου. i. saliens, ut significaret nō solū incessum more uulgari, uerū etiā alacrit̄ & gestientem. Ac paulo ante uerbū erat cōpositū, καὶ ἄλλόμου ἔσκη. i. exiliens stetit. Ad eleemosynam sedebat.) ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος. i. ille ad eleemosynā sedens.

Et extasi.) ἐκστάσεως, quod alius uertit stuporem, uerum quia sic reddidit βάμβας, de erat quo redderet extasin.

Cum uiderent autem &c.) Græca diuersa sunt, κρατοῦντ̄ δὲ τοῦ ἰαθέντ̄ χωλοῦ τῶν πέτρων καὶ ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτούς, πᾶς ὁ λαός, id est cum teneret autem is qui sanatus fuerat claudus Petri & Ioānē, concurrir ad eos oīs populus. In porticum) ἐπὶ τῆ σοᾶ. i. in portu. Vidēs aut̄) ἰδῶν participiū prateriti t̄pis, uertī poterat, Id cū uideret Petrus, siue eo uiso Petrus. Nostra uirtute aut potestate) ἰδὶα δύναμις ἢ εὐσεβείας, id est pprijs uiribus aut religiōe, siue pietate. Apparet interpretē legisse ἐξουσία, π̄ευσθείας atq; ea saue lectio mihi magis, p̄bat. Deus Abraham & deus Isaac, & deus Jacob. Græci tantū semel ponūt deus, deus Abraham, & Isaac, & Jacob. Iudicante illo) κρίναντ̄ prateriti temporis est, cum iudicasset, siue cum statuisset ille absoluer̄.

Virum

IN

Videtur in Epiphane... quod alius uertit stuporem... in quo ille sanus factus est...

Virū homicidam) Graphice sane maiestātē illā apostolicā expr̄ssit, quā illi fuisse in di-
cendo, uel una eius testatur epistola. Retulit inter se contraria non minus grauius, q̄
festiuiter. Homicida eripit uitam, huic Iudaei donarunt uitā. Et autorem uitae traxerunt
in mortem. Hunc quē uos uidistis) τούτου ὄν θεωρεῖτε, i. quē uidetis uerbū p̄sentis t̄pis.

Dedit integram) ἔδωκεν αὐτῷ, id est dedit illi. Integram sanitatem istam) ὁλοκληρίαν
ταύτην id est integritatem hanc. Cui opponitur debilitas.

Deus autem qui) Non est qui gr̄ce, sed quae ἔ. Deus ea que prius nūciarat fore, idq̄
per omniū prophetarum ora, sic impleuit ut pr̄dixerat.

Poenitemini igitur) μετανοήσατε. Demiror cur hic suo more non dixerit, poenitentia agi-
te, uerti poterat, Respiscite, siue poeniteat uos.

Vt cū uenerint tempora) Apparet hoc anapodoton esse, nec enim explet quod coe-
pit. Aut igitur aliquid subaudiatur oportet, ut salui sitis, cum uenerint tempora refrige-
rii, &c. Aut ὅπως ἄρ̄ positum est pro utcunq̄. Ceterum illud a facie domini referendum
est ad dictionem refrigerii, ut intelligas aspectum eum fore formidabilem malis, p̄ijs
tamē fore refrigeriū. Hoc admonēdū duxi, quod uideam theologos secus interpretari.

Moyse quidem dixit) μωϋσῆς, μὴ γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας ἔειπεν, i. Nam Moyse quidē
ad patres dixit. Prophetam uobis suscitabit deus) Testimoniū quod adducit, extat
Deuteronomij capite decimo octauo. Petrus sententiā reddidit non uerba.

Tāq̄ meipsum) Diuidenda est hęc dicitio, ut me referatur ad suscitabit, ipsum, ad au-
diētis. Id enim indicat sermo gr̄cus προφήτην ἀναστήσει ὡς ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε, id est prophe-
tam excitabit deus mei similem, uos illū audietis, porro tanq̄ meipsum, paulo post di-
cit simile tuū. Et omnes prophetae a Samuel & deinceps) Gr̄ci addunt coniunctio-
nem καὶ quae sermonem reddit inabsolutū. Ea apud latinos omittitur. Verum quoniam
uidemus in oratione Petri huiusmodi nonnūq̄ incidere, haud scio an aliquis offensus
eam sustulerit. Proinde cui uidebitur addenda, is subaudiatur oporteat aliquid, ut sit sen-
sus, non solum Moyse, sed & omnes prophetae huiusmodi quiddā polliciti sunt quot
quot &c. Nec est simpliciter & omnes prophetae, sed πάντες & id est sed & omnes, ut
pertineat ad Moyse qui p̄cessit. Oēs familiae terrae) p̄ familijs gr̄ce est πατριά, q̄d
alias uertit, paternitas. Ex quo ois paternitas in cōelo & in terra nominat. Vobis primū
deus suscitās) ἀναστήσει, pr̄teriti tēporis, excitatū siue pductū. Nā suscitari dicit exoriri
nō refurgere a mortuis. Respexit Petrus ad uerba Moyse, suscitauit uobis deus, p̄phetā

A nequitijs suis) ἀτὸ ἧῶν πονηριῶν ὑμῶν, id est a nequitijs uestris. Tametī recte muta-
uit interpretis sermonis formam, ut peregrinam latinis auribus.

EX CAPITE IIII.

ET magistratus templi) ἡ ὄσρα κληρὸς τοῦ ἱεροῦ, i. Princeps siue dux tēpli. Nam
magistratus hic singularis est numeri, & hominē quempiam significat, cui cō-
missa fuerit tutela templi. Virorū quinq̄ milia) Ferme quinq̄ milia ὡσεὶ χιλιά-
δες πέντε, quod ante uertit circiter. Et Caiphas) ἡ καΐαφας, i. & Caiaphas. Et seniores
Ishrahel audite.) Audite, nō addit apud Gr̄cos, uerū id aliquis adiecit de suo. In bene-
facto hois infirmi, in quo iste sanus factus est.) Primū q̄s unq̄ dixit benefactū illius, q̄
beneficio sit adiutus. Deinde quid est hoc in quo iste sanus factus est? Nisi forte Petrus
hoc interrogat, & ip̄e sibi mox respōdet. Sane gr̄ca sic habet, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακηρύσσομεθα
ἐπὶ εὐσθησίᾳ ἀνδρῶν πρὸ ἀδενούσ, ἅν τῆν ὄντα σέσωσαι, γνωσῶν ἔσω πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι ἐν ἑσθῆ ὀνόματι ἰησοῦ.
Quae quidem sic fuerant reddenda, Si nos examinamur hodie, de hoc, q̄ benefeceri-
mus, homini infirmo, siue, q̄ benefactū sit homini infirmo, in quo hic saluus factus sit,
notum sit omnibus uobis, & toti populo Ishrahel, quod in nomine Iesu Nazareni. &c,
hoc est, si hac de re quaestio est, & si hoc a nobis cupitis cognoscere, cuius uirtute & cuius
nomine hic claudus restitutus sit sanitati, scitote id esse factū, nec arte magica, neq̄ no-
stris uiribus, sed in nomine domini Iesu.

Qui reprobatus est.) ὁ ἐξενηθεὶς, i. qui contemptus fuit, siue pro nihilo habitus.

Datum

Datum hominibus) τὸ δὲ δομῶν ἐν ἀνθρώποις, i. quod datum sit inter homines, hoc est quod contigerit audiri inter homines. Iesus enim hominis est nomen. Inter homines addit, ob Moysen, cui fidebant Iudaei. Petri constantiā.) *πέτρος παρρησία*, i. Petri in dicendo audaciam siue libertatē. Et cognoscebāt eos.) Et latinus & aptius ad græca exprimēda uertisset, Et agnouerūt, *ἢ ἐπεγνωσκον*. Hominē quoq;.) Græce εἶ, ἢ δὲ ἀνθρώπου, i. hominē autē. Interpres legisse uideēt, *τόν τε ἀνθρώπου*. Quoniāq; notū signū factum est.) Dilucidius fuerat, si uertisset ad hūc modū. Etenim manifestarium signū factum esse per illos, palā est oib; habitantibus Hierosolymis, & non possumus negare, γινώσκον εἶν referēt ad signū, & φωνοῦν ad ὅτι, & ea quæ huic adherent. Nec amplius diuulgetur in populū.) *δὲ ἰουερμηνή* maluissē serpit, & sic uertit alicubi, ut cancer serpit.

Cominemur eis.) *ἀπειλή ἀπειλκώμεθα*, i. minando minemur illis, idq; Hebræorū more, quo uehementem & acrem significant interminationem.

Et uocantes eos denunciauerunt.) Quomodo denunciāmus præsentī: Proinde *παρηγγαλα*, maluissē, præceperūt. Ne loquerent. *μὴ φεγγεσθαι*, quod plus est, q̄ ne loquerent, quasi dicas, ne hiscerent, aut ullam uocē ederēt de Iesu. Si iustū est hoibus.) *εἰ δίκαιοι*, i. an iustū sit, siue, iustū ne sit. Ac mox (At illi cōminantes) *προσάπειλκόμενοι*, i. additis minis. Prius enim tantum præceperant, qua uia cum parum p̄ficerent, addidere minas, ni parerēt. Clarificabāt id qd̄ factū fuerat.) *ἐδέξατο δὲ διερῆπι ἡγερονότι*, i. glorificabāt deū in eo quod factū fuerat. Quāta) *ὄσα*, i. quæcūq;, alioqui dixisset *πόσα*.

Tu qui fecisti.) *ὃν δὲ δεός* ὁ ποιήσας, i. tu deus qui fecisti. Qui spiritu) Hoc quoq; loco græca nō nihil discrepant, sic enim habent, *ὁ δὲ ἰατόματ* ὁ δὲ ἰατὸς πατρός σου, i. Qui p̄ os Dauid pueri tui. Quare fremuerūt gētes) Hos duos uersus ad uerbū reddidit iuxta additionē Septuaginta. Cæterę illud *συνήχθησαν*, nō est simpliciter cōuenire, sed in concione aut cōciliū cōgregari, ac ueluti cōspirare, quod hebraica quoq; uox indicat. *שגרו*

Item illud fremuerunt, *ἐφρύναν* Hebræis est *שגרו* quod significat cū tumultu fremituq; cōglobati sūt. Vere in ciuitate ista) In ciuitate ista nō repio in græco codice, & additū uideēt ab interp̄te quopiā. Aduersus, puerę tuę Iesū.) Stomachā hoc loco Valla, qd̄ Iesu filio dei serui cognomē tribuerit interp̄s. Quāq; & puer apud Latinos filiū significat, sed infrequēter, seruū frequentius, frequētissime ætatis primæ hominē. At Christus cū salutē adferret, puer nō erat, & serui appellatio in hūc nō conuenit, etiā si obediuit & subditus fuit patri iuxta assumptū hoīem, sed ut filius, nō ut seruus. Proinde uertēdum erat hic *παῖδα* filiū, nō puerū. Nā q̄ paulo ante Dauid puerę, hoc est, famulū dei uocat, recte facit. Si nūq; interp̄s *παῖδα* uertisset filiū, uideri poterat i hac opinione fuisse, nō licere secus uertere. Nūc cū alias sapenum ero sic trāstulerit, atq; adeo paulo post, mirū cur hoc loco uariarit. Herodes & Pontius) *Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος*, Græcis gemina est cōiunctio, & Herodes & Pontius, aut Herodes simul & Pontius. Delectat) uideēt hac cōiunctione Paulus quoq;. Et oīno ambobus nō nihil est affinitatis in rōne sermonis.

Facere quæ manus tua) Vertit græcā figurā interp̄s, quā uitasset, si dixisset, ut facerēt. Decreuerat fieri.) *προώρισε γενέσθαι*, i. præstituerat ut fierēt, siue præsinierat futura.

In eo quod manum tuam extendas.) *ἐν ἡδὲ πλὴν χεῖρά σου ἐκτείνῃ σε*, i. in extendendo manum tuam. Sentit enim ita futurum, ut libere & intrepide loquantur uerbum dei apud populum, si ille porrigat manum, & adiuuet loquentes, addita uirtute signorum.

Ad sanitates.) *εἰς ἰαση*, i. ad sanationem.

Filij tui Iesu.) *παῖδες*, Eadem uox est græca, quam modo uertit, pueri, haud scio quo consilio uarietatem hanc affectans. Cum fiducia) *μετὰ παρρησίας*, i. audaciter ac libere.

Multitudinis autē credentiū.) *ἡ πῆθος ἀκούωντων*, i. eorū q; crediderāt. Ante pedes.) *παρὰ τοὺς πόδας*, i. iuxta pedes. Ioseph.) *Ἰωσήφ*, i. Ioses. Quod est filius consolationis.) Barnabas. Est enim uox hebraica *בן* filius est *נבון* præter alia recreari, significat & refrigerari ac cōsolari. Hoc autē honoris habere uoluit illius pietati, q̄ syncere obtulerit sua, quo detestabilius redderet exemplum diuersum, quod sequitur.

... de precio. ... interpres. ... Cur ten ... Mentrite.) R ... Græce est spiritus ... licet eua ... quæ fite simulet ... non solum q ... auctum ... Rursum i ... hoc est, uere ... Petrus duobus gr ... libere libit nem ... latam reddidit. I ... ætand ... uerandus. H ... Petrus) ... quod conparum est a ... Magis aut augerit credentiū in ad ... præter appropinquat orientes de ... ut in plures ei cerit aliq; ... cum huius famam item ap ... cōnobis huius mundi ... Quod rep ... cōuenit. Quia huius ... Ceterum alio modo. Ne ... hē adhibet. Iph ... dūsimos age ... cōfiteri ... non ... magnificenti ... inermos) ... ut coact ... apud Latinos, mu ... de illis hominū p ... Et liberatē ab illis.) No ... interpreti. Et oēs i ... No est carere equi ... modo meminerat. ... præcepto præcipi) hoc ... est p̄p̄ter præcepto ... Ac paulo post ... quod est manū ... saluatore) q̄q; dicit de

EX CAPITE QVINTO.

Vendidit agrū) ἐπώλησε κτήμα. i. uendidit possessionē, hoc est, domū aut p̄diū. Et fraudauit de precio.) φροσδίσαρ, hoc est, seposuit, & auullit, quod tamen recte uertit interpre. Adferens partem quandam. φέγκας μέρος τι. i. allatā partem aliquam. Cur tentauit.) δια τί ἐπλήρωσεν, i. impleuit, opinor interpretem legis, ἐπείρωσεν. Mentiri te.) Rursum uertit græcam figuram, ut mentireris.

Et spiritu sancto) Græce est spiritum factum, ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Siue quod ita loquantur Græci, mentior te, sicut euangelizo te, & benefacio te, siue, q̄ sensus sit eū mē- tiri spiritum sanctū, qui fecte simulet & imitetur, quod ceteri instinctu spiritus sancti faciiebant. Nam mentitur non solum qui falsum dicit, uerum qui simulat, ut faciem mentita creusae, & aēs mētitur aurum.

Manens tibi manebat.) Rursum Hebræorum more congeminatione uocis expressit epitalin, μῦθός μου, hoc est, uere ac prorsus manebat, nemine ullo pacto cogēte. Ac cufat autem eum Petrus duobus gradibus. Primum manebat, cum nemo cogeret uenire. Deinde si uendere libuit, nemo cogebat adducere huc precium.

Et uenditum erat in tua potestate.) Ἐπράξα. Interpres diuersas apud Græcos dictiones per eandem latinam reddidit. Illis est κτήμα & χωρίον, hic utrūq; uertit agrum, & tamen oblitus sui subiecit, uenundatum, respondens ad græcam uocem, oblitus latinæ, cū dicere debuerit uenundatus. Horarum trium spatium.) διαστήματα. i. interuallum.

Dixit autē ei Petrus) ἀπεκρίθη. i. respondit, cum nihil sit rogatū. Cōuenit uobis) τί σιωπηρήθη. i. quid conspiratum est a uobis, & in hoc consentitis, ut tentetis spiritum domini.

Ad uirum suum.) πρὸς τὸν ἀνδρα. Cur non potius iuxta uirum.

Magis autē augebat credentiū in dño.) Græce paulo diuersus est, μάλλον δὲ προσετίθει τῶν πισεύοντες τῷ κυρίῳ, πλὴν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. hoc est, ut uerbum uerbo reddam, Magis autem apponebantur credentes domino, multitudines uirorūq; & mulierum. Ceterum illud, ita ut in plateas eijceret, aliq̄nto durius cohæret, cū his quæ præcedūt, nisi subaudias una cum turba, famam item apostolorum creuisse. Vtinā hæc attente legant isti, qui toti addicti cōmodis huius mundi, Christi paupertatem & humilitatem uel cōtemnunt, uel irrident etiam. Quod regnum, quas opes, quam potestatem cum hac apostolorum gloria conferant? Omnia sunt in Christo, multo splendidiora q̄ hic mundus præbere possit. Ceterum alio modo. Nec ea cōmunicat, nisi qui contemptis ceteris huic regno toto pectore sese addixerit. Ipse spectauit primum Bononiæ, deinde Romæ lulum secundum splendidissimos agentem triumphos, ac prorsus tales, ut cum Pompeianis, aut Cæsarianis triumphis conferri possent, Verum quid illi ad hanc Petri maiestatem nō armis nō copijs, nō machinis, non auro, sed sola fide totum orbem in sui miraculum conuertentis. Atq; eadē magnificentia & hodie sequerēt Apostolorū successores, si pares essent spiritu. Eijcerēt infirmos) ἐκφέρειν. i. educerēt, siue exporterēt. Inhumanū em̄ eijcere, nec est græce ἐκβάλλειν, ut coact⁹ fuerit ita uertere. Et grabatis.) Ἐκράββατων, græca uox est, recepta tñ apud Latinos, mutatis duabus literulis. Quæq; illorū.) Latini⁹ aliquē. Ambigebāt de illis) διηπόρου, plus q̄ddā pplexū dixit esse, & ancipitis animi, cōsilijsq; inopē. Et liberarēt ab infe. l.) Non est in græcis exēplarib⁹, sed adiectū apparet a quopiā, q̄ uoluerit interpretari. Et oēs seniores) πλὴν νεωτέρων. i. ordinem seniorum.

Et apto carcere) Nō est carcere apud Græcos, sed tātū ἀνοήτους ἕ. i. cæteræ cū apparuit semus. Nā ianuarū modo meminerat. Præcipiēdo p̄cepimus) οὐ παραγγελία παραγγελία μου. i. An nō præcepto præcepim⁹, hoc est, acriter præcepim⁹. Obedire oportet deo) παρὰ τὸν θεόν, qd̄ est pprie parere principi aut magistratui, dictiōe cōposita, ab ἀπειρ̄ obedire, & ἀρχῶν princeps. Ac paulo post. τῶν πρῶτων ἀρχῶν, i. obedientib⁹ sibi. Quæ uos intremistis. (διεχειρίσασθε, quod est manibus uiolētis occidere. Hinc em̄ dicta uox græca. Principē & saluatore) ἀρχηγόν, ducē & autore, q̄q; nō rephendo quod uertit interpre. Et nos

Taxat splendore Julij sc̄ti pp̄s

dicitur finitimi, ut accola rheni. Incola, qui nō sit αὐτόχθων. Quācūq; grācis est πάροικος, q̄ aliunde profectus alibi domum habet. Nos uertimus inquilinum ad hunc modum, locus est autem deus sic, quod futurum esset semē eius inquilinū in terra aliena, quodq; seruituti illud subiecturi essent, &c. Nec in clausula est dicit dominus, sed εἶπεμ ὁ θεός, i. dixit deus. Non inueniebat cibos.) χορτάσματα uox est a saturando dicta.

Quam professus erat.) ἡς ὁμοσεμ, id est quam iurauerat.

Qui non sciebat.) οὐκ ᾔδει, id est qui non nouerat.

Ne uiuificaretur.) εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est ad hoc, ut partus non essent uitales.

Gratus deo.) ἀσεΐ τῷ θεῷ, ἀσεΐ alias sonat festiuis, siue urbanus. Abusus uidetur hac uoce pro χάρις, quod gratum significat, & item urbanum.

Videns uidi.) Hebraū est schema pro eo quod est attente uidi.

Et nunc ueni & mittam, καὶ νῦν δεύρο, id est, & nunc uenito, siue nunc ad sis, ut secunda personae sit uerbum, non prima. lubet em̄ Moysem adesse.

Tācūq; me ipsū audietis.) Audietis hoc loco in nōnullis exēplaribus grācis nō scribit̄, uerum perperam opinor. Superius demonstratum, ipsum pertinere ad uerbū audietis nō ad me. In ecclesia, & in solitudine.) Et apud Grācos non est, sed ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, id est, in congregatione, in deserto citra coniunctionem.

Patres uestri.) Vtroq; loco grācis est, ἡμῶν, id est, nostri primae personae.

Mosi em̄ huic.) ὁ γὰρ μωυσῆς, id est, nam Moyses iste, q̄cūq; id recte mutauit interps.

Quas fecistis adorare.) Interpres nō mutauit Grācam figuram loquendi οὐδεποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, id est, quas fecistis, ut adoretis eas.

Cum patribus.) Cum redundat. Deus loquens.) ὁ λαλῶν, id est ille q̄ loquebatur.

Patres uestri.) ἡμῶν grāce est, id est nostri, quē admodum admonuimus modo.

Sed non excellus, &c.) In manufactis, grācus addit tēplis, ἐν χειροποιήτοις ναοῖς, & manufactis unica illis dictio est.

Dura ceruice.) Grācis epitheton est compositum, σκληροτράχηλοι, quasi dicas duricer uicos, ut Politianus dixit incuruiceruicum pecus.

Restitistis.) ἀντιπίπτετε, i. restitistis. Et homicidae.) φονεῖς, id est occisores.

In dispositione.) εἰς διατάξας, i. in dispositiones. Virtutis dei.) Virtutis in Grāco codice non reperio. Obdormiuit in domino) in domino non additum est in grāco exemplari. Tantum est κοιμήθη, i. dormiuit. In ecclesia.) ἐπὶ τῷ ἐκκλησίᾳ, i. in ecclesiam siue aduersus ecclesiam.

EX CAPITE OCTAVO.

Curauerūt autem Ste.) συνεκόμισαν δὲ, id est simul aūt curauerūt. Per domos intrans.) κατ'οἴκους, i. domesticatim ut ita loquar, siue per singulas domos, ut ostēdat ingēs studium perdendi. Viri timorati.) εὐλαβῆς, i. religiosi, siue pij. Igitur qui dispersi erant.) οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, i. igitur illi quidē dispersi. iam erat dispergebantur. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos clamantes uoce magna exibant.) Queso qui nam exibant? num ipsi homines? Nec grāca reddidit ut habent, nec ita uertit, ut possit sensus percipi. Quod genus est illud, quod canit̄ in laudibus deiparae uirginis, Cuius dominus humilitatem respiciens, angelo nuncian̄ te concepit redemptorem mūdi. Ex his uerbis quid aliud latinus intelligat, nisi dominū factum esse grauidū. Vsq; adeo nihil interesse putant, quomodo loquamur, modo ipsi intelligamus quod loquimur. Sed quod ad hunc attinet locum, grāca sic habent, ἅν πολλῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ ἐξήρχετο. Ea quoniam ad uerbum reddi non poterāt, nos sensum expressimus in hunc modum. Spiritus enim immundi, a multis qui ab illis tenebantur, clamantes uoce magna exibant.

In ciuitate magus ἐν τῇ πόλει μαγέωρ, i. artem exercens magicam.

Quae uocat̄ magia) Quae uocat̄, nō addit̄ i grāco codice ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἢ μεγάλῃ, i. kk dei uirtus

EX CAPITE NONO.

ADhuc spirans.) ἐμπνέων forte pro ἔτι mutatum est ἐμ. In alijs habetur utrumq; ἔτι ἐμπνέων. i. etiam nū spirans, sed unde minarum? Neq; enim ut dicimus cupit te, & cupiens est tui, ita dicere licet uox nō sonat hominē, & uox nō est sonas hōminis, & sapit uinū, & est sapiens uini. Proinde uertendū erat spirans minas ac cedem. Et (in discipulos domini) apertius erat aduersus discipulos domini.

Huius uiaē uiros.) τῆς οδοῦ ὁδοῦ, i. qui eius essent uiaē. Articulus em̄ p̄nominis uice fungitur hoc loco. Viros ac mulieres.) ἀνδράσ τε ἑ γυναικῶσ. i. & uiros & mulieres, aut seu uiros seu mulieres. Circūfulsit.) περιήρασε. i. circumfulgurauit, si sic liceret loqui. Subitam enim lucē fulgur appellat. Saule Saule.) σαούλ σαούλ. i. Saul Saul, cū Lucas alibi Saulū uocet ac Paulū, hic hebraea uocē integram reliquit, quod Christus illum hebraice cōpellat, ut & ipse postea testat. Atq; item Ananias σαούλ ἀδελφε. i. Saul frater, de quo nonnihil attingemus in Paulinis epistolis. Durum est tibi.) In graecis codicibus id non additur hoc loco, cū mox sequatur surge, sed aliquāto inferius, cū narratur haec res. Est autē gentilibus etiam in puerbio πρὸς τὸ κέντρον λακτίσει. i. aduersus stimulū calcitrare, translatum a bubus aut alijs iumentis quae stimulo incitantur, ut equi calcaribus.

Qui concomitabantur cum illo.) οἱ συνοδείουτες αὐτῶ. i. qui iter faciebant cū illo, siue comites itineris. Interpret nec latine locutus, nec graeco uerbo respondit.

Stabant stupefacti.) ἕννοι, graeca uox inde dicta est, quod rei nouitas hoiem reddat attonitum. Nihil uidebat.) οὐδὲνα ἔβλεπε. i. neminē uidebat. Apparet interpretē legisse οὐδὲμ ἔβλεπε. Ad manus autē illū trahentes.) χεραγωγούντες δὲ αὐτῶ. i. manu ducētes illū. Quorsum enim opus erat trahentibus cū sponte iret? Atq; ita uertit ipse paulo post, ad manū autē deductus a comitibus. In uicū qui uocat rectus.) εἰς εὐμην. Vicus hoc loco nō est pagus aut oppidulū, ne quis in hoc erret, nam id est graecis κώμη, sed pars urbis. Ciuitas enim distinguitur in uicos, uici in uias, uiaē in domos.

Quāta mala fecerit sanctis.) ὅσα. i. quot siue quaecūq;. Item paulo post. Quanta oportuit illum pro nomine meo pati. Et hic habet) hic hoc loco aduerbium est, non pronomen ὅδε. i. in hac ciuitate. Vas electionis.) σκεῦος, ego maluissem organū electū, q̄q; uasa ueteribus omnis dicebatur supellex. Saule frater.) σαούλ ἀδελφε. i. Saul frater, quod consentaneū sit hebraice fuisse locutum Ananiam.

Vt uideas) ὡς ἀναβλέψῃς. i. ut uisum recipias. Sic em̄ idē uerbū paulo ante traduxerat. Ceciderūt ab oculis eius.) ἀπέπεσον decederūt. Qui expugnabat) graece militari est usus uerbo, πορθεῖν enim graecis est urbem excindere ac depopulari.

Vt uinctos illos duceret) ὡς ἀράξῃ. i. ducat siue pertrahat, id quod malit Valla.

Et confundebat) non est hic pudesciebat, ut alias solet uti, sed συνέχυε. i. hoc est commouebat ac perturbabat, confirmans Iesum esse Christum.

Submittentes in sporta.) χαλάσαντες, quod est funibus ex alto pensilem demittere, ut alias indicauimus. Et disputabat cum graecis.) συνεζήτη πρὸς τοὺς ἑλληνιστῶσ disputabat aduersus graecos. Caterum illud quod praecessit cum gentibus, in graecis codicibus non inuenio. Et mox quarebant eum occidere graecis est ἐπεχείρου. i. conabātur siue aggrediebantur. Ecclesia quidem.) αἰ μὲν οὐν ἐκκλησίαι, id est igitur ecclesiae quidem numero pluratiuo, quod tum omnes congregationes christianorū dispersae dicerentur ecclesiae, quae tamen omnes in unam recidunt ecclesiam. Per uniuersos deueniret) Quidam addunt hoc loco fines, sed perperā, quandoquidē de hoibus sentit Paulus, non de locis.

Sanet te dominus.) ἴαται poterat accipi & sanat indicandi modo non imperandi.

Lydda & Assarone.) λυδδαν ἑ τῶν ἀσάρωνσ, haud scio an haec sit quā i hebraicis noibus corrupte legimus Accaron, quā eandē quidā putarunt esse turrim Stratonis postea Caesaream nominatā. Nomine Thabita) Hoc certe loco Thabita nō potest esse uerbū, Thabita, Iohannes Capnion Thabiā legendū esse putat, uocē enim Assyriā esse, quae illis Capream significat, Certe qui literas callent hebraicas fatentur hoc puella uocabulū nōnihil ha-

bere cognationis cū uerbo uidendi, quod illis dicitur $\omega\alpha\alpha$ Et græcis item $\delta\omicron\rho\kappa\alpha\varsigma$ caprea a $\delta\epsilon\rho\kappa\omicron\mu\alpha\iota$ uideo deducta est, quod id animal acri oculoꝝ acie putetur esse. Vnde & qui sunt perspicacibus oculis $\omicron\theta\upsilon\delta\epsilon\rho\kappa\epsilon\iota\varsigma$ uocantur. Caterū Laurētius maluit ab interprete latinam uocē fuisse redditā, nēpe Capreā. Nā Lucas Dorcadē interpretat, sed græce scribēs

Miserūt duos uiros.) In plæriscꝫ græcis codicibus, tantū est $\alpha\pi\epsilon\varsigma\phi\lambda\alpha\mu$. i. miserūt, in uno reperi $\delta\upsilon\omicron\ \alpha\upsilon\delta\epsilon\rho\epsilon\varsigma$ ascriptum, sed in spatio marginali. Ne pigriteris) sine causa mutauit psonā $\mu\eta\ \omicron\kappa\eta\eta\sigma\iota\ \delta\iota\epsilon\lambda\theta\epsilon\iota\mu\ \epsilon\omega\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\eta\ \eta\ \nu$. i. ne pigritaret pertransire usq; ad sese. Quas faciebat illis dorcas.) $\omicron\sigma\alpha\ \epsilon\pi\omicron\iota\epsilon\iota\ \mu\epsilon\tau\alpha\upsilon\tau\eta\ \delta\upsilon\sigma\alpha\ \eta\ \delta\omicron\rho\kappa\alpha\varsigma$. i. quas faciebat secū uiuens dorcas siue quas faciebat dum cū illis esset dorcas. Et multi crediderūt domino.) $\epsilon\pi\iota\ \tau\omicron\mu\ \kappa\upsilon\ \rho\iota\omicron\mu$. i. in dñm Vnde apparet interpreti nihil retulisse, utrū dicas credere dño & credere in dominum.

Apud Simonē coriariū) $\beta\upsilon\rho\sigma\epsilon\iota$ quod opificiū non solum plebeium ueꝝ & sordidū habetur. O quantus hospes & apostolici culminis princeps apud cuiusmodi diuersatur hospitem: Nunc triū regū palatia uix sufficerēt, excipiēdo Petri uicario. Eo creuerūt opes ecclesie. Ceturio cohortis) minus ambiguū erat ex cohorte. Neq; em̄ is erat princeps totius cohortis, quæ circiter mille milites cōtinet, sed unus ex ea cohorte, atq; ita est græce $\epsilon\kappa\ \alpha\pi\epsilon\epsilon\kappa\epsilon\iota\varsigma$.

EX CAPITE DECIMO.

Vis es domine) $\tau\iota\ \epsilon\sigma\iota\ \kappa\upsilon\ \rho\iota\epsilon$. i. quid est dñe, Atq; ita legēdū arguit ipsa etiā Angeli responsio. Duos domesticos) $\delta\upsilon\omicron\ \pi\eta\ \omicron\iota\kappa\epsilon\tau\eta\ \nu$. i. duos famulorū.

Militem metuentē dñm.) $\epsilon\upsilon\sigma\tau\epsilon\beta\eta$. i. piūm. Qui illi parebant.) $\eta\ \nu\ \pi\rho\sigma\kappa\alpha\rho\tau\iota\ \rho\omicron\upsilon\ \nu\ \tau\omega\mu\ \alpha\upsilon\tau\omega$. i. qui illi assistebat, siue ut alibi uertit inleruiebant. Parebant & ceteri milites, uerū hi semper aderant ministerij gratia.

In superiora) $\epsilon\pi\omega\iota\ \tau\omicron\ \delta\omega\mu\alpha$. Et uidit) $\eta\ \delta\iota\omega\rho\epsilon\iota$. i. uidet p̄sentis tēporis.

Vas quoddā uelut linteū.) Hieronymus in Esaiā citat, uas quoddā linteū, nec id uno sane loco. Quatuor in itijs summitti) Græci legunt. Quatuor in itijs alligatū ac demissū e caelo, $\tau\epsilon\omicron\sigma\alpha\rho\sigma\iota\mu\ \alpha\rho\chi\alpha\iota\varsigma\ \delta\epsilon\ \delta\epsilon\mu\lambda\iota\omicron\mu\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\alpha\theta\epsilon\mu\epsilon\iota\omicron\mu$. Quadrupedia &.) græce sic habet $\tau\epsilon\tau\rho\upsilon\ \pi\omicron\delta\alpha\ \tau\eta\varsigma\ \gamma\eta\varsigma$ $\epsilon\tau\alpha\ \delta\eta\epsilon\iota\alpha$, $\eta\ \tau\alpha\ \epsilon\rho\pi\epsilon\tau\alpha$. i. quadrupedia terræ, & bestias, & reptilia. Porro $\delta\eta\epsilon\iota\omicron\mu$ græcis proprie noxiam bestiam significat, ueluti uiperam aut lupum.

Occide & māduca.) $\delta\upsilon\omicron\sigma\mu\ \eta\ \phi\acute{\alpha}\gamma\epsilon$. i. sacrificia, siue mačia & ede. Absit dñe) $\mu\eta\ \delta\alpha\mu\omega\varsigma$, id est nequaq; . Iterū secūdo $\pi\acute{\alpha}\lambda\iota\mu\ \epsilon\kappa\ \delta\epsilon\upsilon\tau\epsilon\rho\omicron\upsilon$. Rursus iterū. Tu cōmune ne dixeris) cōmunia uertendū erat, quāq; græce uerbū est $\mu\eta\ \kappa\omicron\iota\upsilon\sigma\iota$. i. ne cōmunica, hoc est ne feceris cōmia, Sic enim hebraei uocant impura.

Per ter.) $\epsilon\pi\iota\ \tau\rho\iota\varsigma$. i. ad ter, q̄q; satis erat dicere ter, Nouū sermonis decus cōmentus est interpret. Et statim receptū est) $\eta\ \nu\ \pi\acute{\alpha}\lambda\iota\mu\ \alpha\upsilon\epsilon\lambda\eta\phi\theta\eta$. i. & rursus receptū est, nimirū quod inde uenisset. Accersire te) Rursū uertit figurā græcā, latine dixisset, ut accerseret te.

Introducēs ergo.) $\epsilon\upsilon\sigma\kappa\alpha\lambda\epsilon\sigma\acute{\alpha}\mu\epsilon\iota\omicron\varsigma$. i. introuocatos siue inuitatos. Quō abominatum sit.) $\omega\varsigma\ \alpha\delta\epsilon\mu\iota\tau\omicron\mu\ \epsilon\sigma\iota$. i. ut nephas est, nā parū erat ciuile, ut Petrus apud ethnicū dicat, abominandū esse cū eo colloquī. Verū ex consuetudine suæ gentis sibi nō esse phas cū illo cōgredi. Et mox, adiūgere se græcis, est $\kappa\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}\delta\alpha\iota$ adherere siue adglutinare.

Sine dubitatione) $\alpha\upsilon\alpha\upsilon\tau\eta\ \eta\ \rho\eta\tau\omega\varsigma$. i. citra contradictionē. Nudius quarto die.) & $\alpha\omega\delta\ \tau\epsilon\tau\alpha\rho\tau\eta\varsigma\ \eta\ \mu\epsilon\rho\varsigma\ \mu\epsilon\chi\ \rho\iota\ \tau\alpha\upsilon\tau\eta\varsigma\ \phi\delta\iota\ \omega\rho\alpha\varsigma\ \eta\ \mu\eta\ \nu\ \kappa\epsilon\upsilon\omega\mu$, $\eta\ \tau\omega\ \epsilon\upsilon\alpha\tau\eta\ \kappa\upsilon\ \omega\rho\alpha\mu\ \pi\rho\sigma\upsilon\chi\omicron\mu\epsilon\iota\mu$. i. quarto ab hinc die, usq; ad hanc horā, sedebā ieiunans, & hora nona orās. Ex uerbis interpretis apparet Cornelii ieiunasse & orasse totū quatrīdū. Sentit autē se ieiunasse & orasse die quodā, qui quartus esset ab eo quo colloquebat cū Petro. Siquidē usq; ad hanc horā dixit pro usq; ad hoc tēpus, & $\rho\ \eta\ \mu\eta\ \nu$ sedebā nonnulli legunt $\eta\ \mu\eta\ \nu$ eram prima uocali attenuata. In ueste cādida.) $\lambda\alpha\mu\ \pi\rho\epsilon\alpha$. i. splendida. Et elemosynæ tuæ cōmemorata sūt) $\epsilon\mu\ \nu\ \theta\eta\sigma\alpha\mu$. i. in memoria habitæ. Nā memorat quod narrat. Simonis coriarij iuxta mare.) Sub hac addunt græci codices quod in nostris omnino non habetur $\delta\epsilon\ \omega\alpha\sigma\alpha\ \gamma\epsilon\mu\omicron\mu\ \mu\omicron\varsigma\ \lambda\alpha\lambda\eta\sigma\acute{\iota}\ \sigma\omicron\iota$. i. qui adueniens loquetur tibi. Adsumus audire.) Græcanici sermōis formam reddidit $\omega\alpha\varsigma\epsilon\sigma\mu\epsilon\mu\ \alpha\kappa\omicron\upsilon\sigma\alpha\iota$ ρ eo quod est adsumus ut audiamus, siue ad audiendū.

Sed in omni populo,) $\epsilon\upsilon\ \pi\alpha\upsilon\tau\iota\ \epsilon\theta\eta\alpha$. i. in quauis gente. Verbū misit filijs.) $\tau\omicron\mu\ \lambda\omicron\gamma\omicron\mu\ \delta\epsilon\mu\ \alpha\pi\epsilon\varsigma\theta\alpha\lambda\epsilon\mu$

Offensus i
accusatio
maxim
scit
anoni
dñs
genen
sen
ar
quidam
quæ
genen
sen
genen
hoc
ue
ue
germ
colloqu
intelligi
lo
conduplic
de
colloqui
esse
circumlocutio
in
in
legunt
uocati
magis
nata
E
Vare inuolū
hoc loco confirmantis et
iob. Stephanus.) $\epsilon\pi\iota\ \sigma\iota\ \mu\epsilon\tau\alpha\upsilon\tau\eta\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\ \kappa\upsilon\ \rho\iota\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \tau\omicron\mu\ \lambda\omicron\gamma\omicron\mu\ \delta\epsilon\mu$
res gestis dicit, qui imp
de lapsus uertit ab
in
id est accidit aut
partis multæ, & primi An
dicitur, sed Lucas appell
Herodes rex.) $\epsilon\mu\ \nu\ \theta\eta\sigma\alpha\mu$
plura ut uertit in
i. placitū siue grati esse
relinquere uerbū dicit
Erat autē dies.) $\epsilon\mu\ \nu\ \theta\eta\sigma\alpha\mu$
manus ad cognitiōem
i. ut uertit in

ἐπίσελας. i. uerbū qđ misit. Offensus lector oratione nō absoluta sustulit, quod. Aut em̄ anapodotos est oratio, aut accusatiuo abusus est loco nominatiui, hoc est uerbū qđ misit filijs Israel. Aut quod mihi maxime probatur accusatiuus hic λόγος referendus est ad uerbū, quod sequitur *οἰδατε*. i. scitis. Deinde quia intercessit hyperbaton, & item parenthesis, quod ante dixerat λόγος alia uoce repetit *ῥῆμα*, ut legamus ad hunc modum. Verbū quod misit filijs Israel, annuncians pacem per Iesum Christū, deinde per parenthesis interijcit, hic est omnium dñs, ipsi nostis, uerbū in qđ quod factū est p̄ oēm Iudæā. Incipiens enim.) enim adiecit aliquis de suo, cū non sit in græcis exēplaribus, & incipiens ἀρχόμενον hoc loco neutri generis est, ut referat ad uerbū. Porro uerbū hoc in loco nihil aliud dicit, qđ rem populari sermone iactatā. Eum rumore ait ortū ex Galilæa post baptisma Ioannis. Deinde ponit argumentum rumoris, de Iesu Nazareno.

Quomodo unxit eū.) quidam codices habebant, *ὡς ἔχρισεν αὐτὸν*. i. quomodo unxit eum, Quidam *ὅρ ἔχρισον αὐτὸν*. i. quem unxit eū. Caterū illud pronomen eum omittendum erat interpreti, quod ex idiomate sit sermōis hebraei, Incertū Petrus hæc hebraice dixerit an græce. Tamen etiā cū græce scribunt apostoli, multū referunt ex proprietate suæ linguæ. Quemadmodū & hodie qui latine loquunt, parū alioqui literati, nō nihil admiscet ex sermone uernaculo, uel imprudentes, puta Gallus e sermone gallico, Britanus e britanico, Germanus e germanico. Nā apostoli græcitatē suā non e Demosthenis orationibus, sed e uulgi colloquio didicerunt. Oēs oppressos.) *καταδυναστευομένου*, recte uertit interps, modo intelligamus hic oppressos dici, qui tyrannide & potentia cuiuspiam opprimuntur, id enim sonat græca uox. In regione Iudææ.) *ἔντε τῆς χώρας*. i. & in regione Iudæorū conduplicata cōiunctione. Præordinatis a deo) *προκεχεροτο κηλίοις*, quod magis sonat delectis, ut sit per suffragia. Remissionem peccatorū accipere.) *ἀφεσιν ἁμαρτιῶν λαβῆν*. i. cōsequi remissionē peccatorū, siue remissionē peccatorū accipiturum esse. Oēs qui credūt.) *πάντα τὸν πισεύοντα*. i. oēm qui credit aut quisquis credidisset. Ex circumcissione.) *οἱ ἐκ περιτομῆς*. i. qui erant ex circumcissione.

Et in nationes) *καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη*. i. & in gentes, & δωρεὰ donū esset & effusum nō quia est Nunquid aqua?) Græci legunt in hunc modū *μήτι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναται τις, τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους*, & apparet hunc esse sensum. Nū quis uetare potest, quo minus aqua baptizentur ij qui spiritū sanctū acceperunt sicut & nos? ueluti plus sit spiritus qđ aqua. cūq; ille contigerit, nihil esse magni si hoc accesserit. Caterū τὸ ὕδωρ accusatiuus aut pendet a p̄positione subaudita *κατα*, aut adhæret uerbo *βαπτισθῆναι*, ea forma qua dicimus *βαπτίζομαι βάπτισμα*.

EX CAPITE VNDECIMO.

Quare introisti ὅτι πρὸς ἀνδρας, ad uiros p̄putium habentes introisti. Nā ὅτι hoc loco confirmantis est, nec interrogant, sed accusant.

Sub Stephano.) *ἐπὶ στεφάνῳ*. i. in Stephano siue aduersus Stephanū. Nā sub eo res gerit dicit, qui imperio potit. Nequa qđ dua.) *μηδ' αὐτῶς*. i. idē uerbū qđ lupius uerterat absit. Ita ut cognominarent.) *ἔγένετο δὲ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ὄλον συναχθῆναι τῆ ἐκκλησίᾳ* *Ἐδιδάξαν τὸν ὄχλον ἰκανὸν χρηματίζειν, τε πρώτον ἐν ἀντιοχείᾳ τοῦ μαθητῆς χριστιανούς*, id est accidit aut ut annū totū consuetudinē ageret cū congregatiōne, docerētq; turbā multā, & primū Antiochiæ uocarent discipulos christianos, nā illi uocabant eos christianos, sed Lucas appellat eos discipulos.

EX CAPITE XII.

Misit Herodes rex.) *ἐπέβαλε*. i. iniicit siue iniiciebat. Sine intermissione.) *ἐκτενῆς*. i. plixa, ut uertit in euangelio, siue intenta. Qui placeret.) *ὅτι ἀρεσὸν ἔστι*. i. placitū, siue gratū esse. Idem nomen quod ante uertit æquū est. Non est æquū relinquere uerbū dei & ministrare mensis. Apprehedere) *συλλαβῆν*. i. comprehendere. Erat aut dies.) *ἡμέρα*, erant numero multitudinis. Et calcia te caligas tuas,) *ἢ ὑπόδησόν σου τὰ σανδάλιά σου*. i. subliga sandalia tua. Consideransq;) *συνιδῶν* τε. i. respiciens, nisi mauis ad cognitā domū referre. Ad ostiū.) *Ad redūdat*. Ianuā) *πυλῶνα* Ad uidendū.) *ὑπὸ φωνῆς*. i. ut subauscultaret. Sequitur enim & agnita uoce Petri.

Annūēs autem.) *κατασίσασι* &. Quid nam factum esset de Petro.) *τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο* id est quid Petrus esset factus, siue quia sic permisit sibi loqui Lucas, siue quod suspicarentur methamorphosi mutatū in aliud quiddam, iuxta uulgi stulticiam qua creditum est magicis artibus homines uerti in aues in genios. Iussit eos duci.) *ἐκέλευσε μὲν ἀχθῆναι*. Parū liquet an Lucas Rhomano more dixerit duci eos, qui ducuntur ad supplicium, an abduci a sese in carcerem. Erat aut̄ iratus Tyrijs.) *θυμομαχῶν*, quod Laurentius uertendū putat irate siue acerbe pugnant, ἑστῆς hic homini nō assentior, nam dictio græca cōposita est ex *θυμός* animus & *μάχεσθαι* pugnare, quod nondum indixisset bellum, sed iā animo bellū agitaret, ni placassent iratum. Eo q̄ alerentur regiones illorum ab illo.) *διὰ τὸ τρέφειν αὐτῶν πλὴν χωρῶν ἀπὸ τῆς βασιλείης*, i. eo q̄ ipsorū regio aleretur a regia, ut subaudias annona aut alimonia. Dei uoces.) *φωνὴ θεοῦ*, i. uox dei. Honorē deo.) *δοξάμ*, id est gloriam. Et consumptus a uermibus.) *ἐγενόμην ἐσκωληκόβροτος*, i. obnoxius factus morbo, quo qui laborant, exeduntur e uermibus, opinor eundem esse quē medici pedicularum uocant, quo perijt & Lucius Sylla, certe ibi non felix. Reuersi sunt ab Hierosolymis.) *ἐγὼ Ἱερουσαλήμ*, i. in Hierusalem. Ita legunt Græci, Verum haud scio an perperam. Simon qui cognominatus est niger.) *Μιῦν* est latinā uocem ab Euangelista esse positā.

EX CAPITE XIII.

Ollaetaneus.) *σύντροφος*, simul cū eo educatus. Segregate mihi Saulū.) *Ἰντροπὸς* omisit *διὰ ἀφορισάτε δὴ μοι*, i. separate iam mihi. Barieus.) Græci legunt *βαριεσὺν*, quod sonat filium Iesu, ut appareat, quod superius adiectum est *τῆ ὀνόματι* non fuisse scriptū a Luca, quæ uox explicauerit ipsius hominis nomen, sed patris dūtaxat ipsius nomen paulo post adiecit. Verum cur addidit *μετρίμηνεταί*, ueluti translātū indicans. At quo refertur hæc interpretatio, ad bariesum nō potest, cum illud sonet filium Iesu, aut certe filiū Iesu, Elymas idem sit quod faciens præuaricari siue ut Lyranus interpretat mēsurā dei mei siue dei mei cēsus. Nā *ἴης* deus meus *ὁμο* cēsus, unde sunt qui missam per sacrificio christianorū deductā purant. An ad linguā diuersā ē ludæus erat & Elymas neq̄ græcū est neq̄ latinū. Quū igitur dicit interpretari Elymas, nisi forte Bariesu dictus sit a parentibus, deinde ob uitæ merita cōmutatū sit illi nomen Elymas.

Saulus aut̄ qui & Paulus.) Laurentius hoc loco litigat de nomine Pauli, de quo nō nihil attingemus cū ad Paulinas epistolas uentū erit. Qui Laurentiana uolet cognoscere, ex ipsius petat libris. Et omni fallacia.) *ῥεθιουργίας*, dolum ante dixit, hic magis addendum erat diuersum quiddā. Et græca uox significat propensionē ad quoduis facinus.

Qui ei manum darent.) *χρῆσθωνοῦς*, i. manu ductores, ut uerbum uerbo reddam, siue qui se manu ducerent. Venerunt Pergen Pamphylia.) Prouinciæ nomen adiecit nō ob discretionem, cū non sit nisi una Perge, sed quod oppidi uocabulum nō perinde notum esset omnibus, ut prouinciæ, ac paulo inferius discernendi causā appoluit prouinciæ nomē Antiochiā Pisidiæ, quod duæ sint Antiochiæ, altera Syriæ cœles, in qua Barnabas & Paulus apostoli sunt ordinati. Altera Pisidiæ, in qua p̄dicarunt.

Assumpti.) *προσκέκλημαι*, id est aduocauī, siue accessiui. Et manu silentiū indicēs.) *καὶ κατασίσασι τῆ χειρί*, idem hoc loco participiū est, quod superius uerterat annuens manu. Sonat aut̄ mota manu. Plebis Israel.) *τοῦ λαοῦ τούτου*, i. populi huius.

Mores eorū sustinuit.) *ἐτροποφόρησε αὐτούς*, Græcis unica dictio est conflata e duabus *τροποφορεῖν*, quod est ferre ac tolerare mores alicuius. Quasi post &.) græca nonnihil dissident a nostris καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πενήκοντα, ἔδωκε χριτάς. i. & post hæc annis circiter quadringentis, & quinquaginta. Eduxit Israel saluatore.) *ἵνα γὰρ τῆ ἰσραὴλ σωτήριαμ*, i. adduxit Israel salutē. Est aut̄ Israel hoc loco dandi casus.

Iesum.) Iesum non additur apud Græcos in nōnullis exēplarijs, sed tantū saluatore. Et fortasse nōdū erat tēpus explicādi noīs. Prædicante iohanne) *προκηρύξαντες ἰωάννης*, i. ut ante p̄dicauerat Ioānes. Quē me arbitramini esse, nō sum) Aut Lucas abusus est *τίς* pro *ὅς*, aut secus est distinguendū, Quē me arbitramini esse, ut hic sit interrogatio. Deinde

Deinde

Deinde respondeat, Non sum ego ille, Nam Græcis est τὴν αὐτὴν με ὑπονοεῖτε.

Adimpleuit filijs uestris τοῖς τέκνοις αὐτῶν. i. filijs illorū, nēpe patrū. Sicut in psalmo secūdo scriptū est.) Quidā codices habebāt in psalmo secundo, quidā in psalmo, omisso numero. At Hiero. palā testat in actis hunc psalmū qui apud nos secundus est, primi tītulo citari, & hinc sumūt argumentū, aut primū illū Beatus uir, p̄fationis additū uice, aut illū & p̄ximū, Quare fremuerūt, eundē esse psalmū. Proinde nos his autoribus germanam restitūimus scripturā. Volūtati dei) τῆ βουλῆ. i. consilio dei. Sensus apud græcos nō nihil habet ambiguū, λαεὶδ' μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας, τῆ τοῦ θεοῦ βουλῆ ἐκοιμῆθη, hoc est, nam Dauid quidē, cū suā generationi ministrasset, dei consilio dormiuit, ut accipiamus Dauid nō uixisse nisi suā atate, & rebus bene gestis obdormisse cū ceteris, Ceterū Christū esse immortalē. Interps legit ἰδίᾳ γενεᾷ, subaudiens p̄positionem ἐμ, & ὑπηρετήσας refert ad consiliū siue ut ille uertit uoluntatem dei, Mihi prior lectio uidetur syncerior.

Et disperdimini.) καὶ ἀφανίσθητε. i. euanelcite. Exeuntibus autē illis &) & hoc loco nō nihil dissident græca ἐξίόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰουδαίων παρεκάλουν τὰ ἔθνη ἐστὶ μεταξὺ σαββατομ λαλῆθῆναι. i. egressis e synagoga ludæis, rogabant gentes, ut sequenti sabbato loquerētur. Quidam addunt αὐτοῖς τὰ ῥήματα. i. sibi uerba. Et colentiū deū.) σεβομένωμ. i. religioforum. Aduenarū προσηλύτων. i. profelytorū, sic enim aliquoties uertit.

Contradicebā ijs quæ dicebantur a Paulo blasphemantes.) Græci adijciunt uerbum unū, haud scio an recte, ἀντιλέγοντες ἢ βλασφημοῦντες. i. cōtradīcentes & blasphemantes.

Cōstanter.) ἀρξὸς ἀσάμενοι. i. sumpta fiducia siue audacia. Præordinati.) τεταγμένοι id est ordinati ad uitā. Disseminabatur autē uerbū) διεφέρετο, id est differebatur dispergebatur. Mulieres religiofas.) σεβομύνας, idem participiū quod modo uerterat colentes deū, uarietatis affectator. Et honestas.) καὶ ἐυσχημονας, quod ad cultū, habitūq; corporis decorū ac probis dignū pertinet.

EX CAPITE XIII.

Factū est autē in Iconio) cū Iconiū ciuitatis sit nomen nō regionis, Iconij dicendū erat nō in Iconio. Sunt autē duæ huius noīs, altera Lycaonia, altera Cilicia, de qua hic loquitur. Cōtumelijs afficerēt) ὑβρίσαι, potius est hoc loco, ut uim facerent. Neq; em usq; adeo timebant cōtumelias. Deinde qd' sequit de lapidādo uelut interpretatur supius uerbū. Intelligētes fugerūt ad ciuitates Lycaonia) συνιδόντες aptius erat re intellecta, siue quod cū animaduertissent. Et uniuersam in circuitu regione) καὶ πῶς περιχώρον. i. & in circūiacentē regione. Quorum autē hic attinebat addere uniuersam) dij similes facti hoibus.) ὁμοιωθέντες ad similitati, ut ita loquar, hoc est dij spectie humana. Ante ianuas.) ἐπὶ τοῖς πυλῶνας. i. ad ianuas siue ad uestibula

Cū populis.) σὺν ὄχλοις. i. cū turbis. Exilierunt in turbas.) ὑπεπέδησαν. i. insilierunt in turbam. Est em ὄχλος. Mortales sumus similes uobis.) Ἐγὼ μὲν ὁμοιοπαθεῖς ἐσμὲν. i. & nos iisdem obnoxij sumus passionibus hoies. Neq; em hoc ad mortē tantum pertinet.

Omnes gentes ingredi uias suas.) ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. i. uijs suis, nam ingredi posuit p̄ uere, & uiam p̄ ratione uitæ. Non sine testimonio, græce est ἀμάρτυρον dictione cōposita. i. non expertem testium, siue testimonij, & pro ἑίσασε Laurētius mauult permisit, ego malim nō passus est esse se expertē testimonij, hoc est aliquo modo testatus est, & filios suam diuinitatem. Et cum constituissent illis.) χριστονήσαντες, creatis siue delectis illis p̄sbyteris, ut intelligam p̄ suffragijs delectos, q̄ supius nō nihil abusus est eo uerbo

Loquentes uerbū domini in Pergen.) λαλῆσαντες ἐμ πέργῃ τὴν λόγον. i. locuti Pergæ sermonē, nec additū est domini. Ac mox (descenderunt in Italiā) Græci legūt εἰς ἀττάλειαν. i. Attaliā. Ea ciuitas est Pamphylia maritima, autore Hiero. Nā p̄cul aberāt ab Italia.

Morati sunt autem tempus.) Græcis additur ἐκεῖ cōmorati sunt illic tempus.

EX CAPITE QVINTODECIMO.

Facta autē seditione non minima) græcis pro una duæ sunt dictiones, εἰσαγωγὴ καὶ συζητήσεως, id est seditione & disceptatione, alioqui non quadrat quod sequitur cum Paulo

Paulus autē rogabat.) Videat interpres mitigare uoluisse dissidij suspensionē, nā græce est *ἰσχυρῶς*, i. cētebat aut æquū iudicabat. Nec est simpliciter discessisset, sed *τὸν ἀποστάτην*, i. qui deficiuisset, siue defecisset, participiū eius uerbi, unde dicitur *ἀποστάτης* defertor siue defector. Facta est autē inter eos dissensio.) Rursum studuit mitigare græcam uocem, quæ est *παροξυσμός*, quæ plus significat quæ dissensionem a *παροξύνω* irrito, prouoco, exacerbo. Si significat igitur illos usque ad cōmotionē hac in re dissensisse, & adeo ut diuellerēt. Origenes ingenue fatetur in optimos quoque uiros, huiusmodi incidere dissidia, dum in suo quisque sensu abundat, quæ tamen nō procedant eo, ut christiana scindatur charitas. Porro stultum est, consentientibus exemplaribus græcis ad eum modū mederi uelle incōmodo. Nos uertimus. Tam acris autē fuit inter eos disceptatio.

EX CAPITE XVI.

Filius mulieris uiduæ fidelis) Apud Græcos ita legimus *ἡὸς συναϊκὸς τινὸς ἰουδαίας*, i. filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis. Et ad hanc lectionem respondet id quod sequitur, patre uero gentili, nam gentilem patrem opponit Iudææ matri. Et scriptor parū attentus ex Iudæa uiduā fecit transpositis literis aliquot. Nec rursum est gentilis hic *ἑθνικὸς*, sed *ἑλλημ*, i. græcus, quā uocem uarie uertit interpres, nunc græcū, nunc gentilem. Dogmata, quæ erant decreta, *κεκριμμένα*, i. iudicata, recte uertit in decreta. Caterum dogmata græca uox est significans & ipsa decreta siue placita, non doctirinam ut uulgus existimat. Interpres alias decretū uertit *δῶγμα*, alias edictum.

Recto cursu uenimus) unū uerbū græcū tribus latinis est circūlocutus *ἐυδυσδρομίσμου*, id est recto cursu contendimus. Curius enim & nauigantiū proprie dicitur.

Neapolin.) non est ea, quam nunc in Italia occupat, Hispani, sed altera Caria in Asia.

Ciuitas Colonia.) *κολωνία*, usurpauit Lucas uocē latinā, tum ut apparet & grecis usurpatam. Addidit enim, Coloniam, quod ea ciuitas ab aliunde deductis habitaretur.

Foras portam) *ἔξω τῆς πόλεως*, i. e. ciuitate, siue omiſſa p̄positione, egressi sumus ciuitatem. Quod sermonis schema est, foras portā. Vbi uidebat oratio esse.) *δυνενομιζέτο*, i. ubi putabatur futura oratio. Aut certe quod ego malim, ubi solebat esse oratio, quando quidem *νόμος* nonnunquam & consuetudinem sonat. & *νομίζεσθαι* solitum esse.

Lydia purpuraria) *πορφύρα πωλιε*, i. purpurarum uenditrix, a nomine *πορφύρα* purpura & *πωλῆν* uendere, nam purpurarum magis uidentur dici qui colligunt purpuras, hoc est uenditores, aut qui tingunt. Purpurarum uenditricem interpretatur Hiero. in dictioe Thyatira; quæ dictio multitudinis numero effertur genere neutro, ciuitas est Lydia in Asia, unde quod dictū est Lydia nō uidebat esse nomē puellæ, sed regionis, nisi additū fuisset noie Lydia. Et coegit nos) *καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς*, magis est adigit nos quam coegit.

Puellā quandam) *παίδισκην*, i. ancillam quandam, quod mox fiat mentio dominorum, ut intelligamus conditionē explicatā non aetatem mulieris.

Habentem spiritum phytonem) *πύθωνος* legunt græci hoc est pythonis, id erat nomē draconis, quæ iaculis suis confecit Apollo, unde & ipse pythius dictus. Deinde spiritus ille quo afflati p̄dicebant futura, pytho uocari cœptus est.

Tædio autē affectus Paulus) *διαπονηθεὶς*, quo alias uertit moleste ferre *διαπονούμενος*.

Magistratibus) *τοῖς στρατηγοῖς*, quod magis sonat primores exercitus. Opinor autē hic *στρατηγούς* dici magistratus templi. Sic enim illos uocat alibi.

Morem quem non licet) *ἔθνη*, i. mores, sed recte mutauit numerū, quod mores aliud quiddā sonet quam morē. Dicere poterat alias consuetudines, siue alia instituta, ut interim ne dicā quod suo more *ἡμάτια* uertit tunicas. Strinxit ligno) *ἡσφαλίσατο* uerbū est cognatum ad uerbū *ἄσφαλῶς*, quod modo uertit diligenter alias caute, significat autē tuto & sine periculo. Adorabant, laudabant deum) *προσευχόμενοι ἕμνον*, Cur non potius orantes quam adorantes, & laudabant est *ἕμνον*, i. canebant & hymnis laudabant.

Introgressus est) *ἔεισῆλθε*, i. insilijt siue introsilijt, aut irruit siue irrupit, ut impetum ac celeritatem ingredientis exprimas, quemadmodum græca uox facit.

Cum omni

Procidit Paulo & Sylā ad pedes.) Ad pedes interpres addidit de suo, græce tantum est προσέπεσε τῷ παύλῳ. Verum recte addidit interpres uitans amphibologiam.

Cū omni domo sua.) πανοικί græcum aduerbium tribus circūlocutus est dictionibus. Est autē cōmodius ut πανοικί referatur ad participiū, p̄xime sequens πιστευκῶς. Nec est simpliciter locutus est, sed ἠγαλλιᾶτο, i. exultauit. Sic enim fere solitus est uertere.

Miserūt magistratus lictores) ξασθούχους a uirgis gestandis, Nos uiatores uertimus, quod his quoq; mos sit gestare uirgas, nā ij proprie dicuntur per quos magistratus denunciant quid uelint. Ipsi nos eijciant) paulo ante occulte nos eijciūt, erat ἐκβάλλουσι hic diuersum est uerbum ἐξαγωγέωσαμ, i. educant. Nā illud conueniebat clam extrudēdis, hoc conuenit palam educendis, non sine satisfactioe.

Introierunt ad Lydiam.) Incertū an ad Lydiam mulierem paulo ante conuersam, an in regionem. Verum prior sensus mihi probatur. Cæterum Amphipolis, & Apollonia ciuitates sunt Macedonia, quemadmodum & Thessalonica.

EX CAPITE XVII.

Secundum consuetudinē autem.) Græcus sermo expressius dicit κατὰ τὴν ἑωθίαν τῷ παύλῳ, i. Paulus ut erat illi mos, siue ut solitus erat, siue p̄ sua consuetudine ingressus est. Et insinuans.) καὶ παρατιθέμενος, hoc est citans siue allegās, nec est de scripturis, sed ἐπὶ τῶν γραφῶν, i. e scripturis, hinc enim adducebat testimonia.

Quē ego annuncio uobis.) cum subito mutata sit persona, cur non & hic addidit inquit ut in initio huius operis fecit, quem audistis inquit per os meum.

Et de colentibus gentilibusq;.) τῶν δὲ σεβομένων ἑθνητῶν πλῆθος πολὺ, i. religio forūq; græcorum multitudo magna. Quis intellexisset, colētes significare p̄ios ac religiosos? Iā nō semel admonui græcum in literis apostolorū aliquoties pro gente, aliquoties pro ethni co poni. Zelantes autem Iudæi.) Græci non nihil hic addunt uerborum ζηλώσαντες, δὲ δὲ διπεφθούνητες ἰουδαῖοι καὶ προσλαβόμενοι, id est zelo autem cōmoti, ij qui non credebant Iudæi, & assumptis nonnullis circūtoraneis, nam græce est ἀγοραῖων, quod interpres uertit de uulgo. Quanq; hoc in loco non nihil uariabant græcorum exemplaria.

Et assistentes domui.) Quid audio? Num defensabant domum Iasonis? Est autem ἰπιστάντες, id est adorti, siue urgentes & imminentes.

Et quosdam fratres.) Quoties fratres absolute ponit, christianos intelligit, quos eisdē aliquando discipulos uocat. Hi qui urbē concitant.) orbem haud dubie legendum, κλύδοι κοινὴ κλύρ, quod frequenter uertit orbem terrarū, nec est cōcitant, sed ἀνασατώσαντες id est cōmouerunt, hoc est qui rerum statū conturbauerunt, id quod fieri consuevit rebus nouatis. Sensus est, quod ubiq; fecerunt, hic quoq; facturi adsunt.

Quos suscepit Iason.) ὑποδέχεται, i. clanculū siue furtim, ob præpositionem ὑπὸ. Cōtra decreta Cæsaris) τῶν δογμάτων, qd' paulo ante ut erat græce extulit dogmata.

Dimiserūt Paulū & Sylā.) ἔξεπεμψαμ, τότε παύλον, τότε σύλαμ, i. emisērūt, tum Paulū tum Sylā. Ac mox, Bereā legendū, non Beroā, neq; Beroeā. Est autē ciuitas Macedonia.

Qui cū uenissent in synagogā Iudæorū introierunt.) Alius est ordo sermonis apud græcos αἰτινες παραγενομένοι εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπέεσαμ τῶν ἰουδαίων, i. qui postea q; aduenerāt in synagogā abierunt Iudæorū, ut prius referatur ad ciuitatem, Proximū ad cōciliabulū, deinde nobiliores, recti⁹ uertisset i nobilissimos, tamen si uideo Catullū, & Pliniū more græcorū abusos cōparatiuo uice suplatiui ἐν γένεσθευς, i. summo loco natos inter eos qui erant Thessalonica.

Cum omni auiditate.) προθυμίας, i. animi promptitudine, siue libenter, aut propensis animis. Ac mox, si hæc ita se haberent εἰ uertendum erat in an.

Mulierum gentiliū.) ἑθνητῶν, i. græcarum, & mox honestarū est, εὐχημόνων quod, ut diximus ad habitus cultus & incelsus honestatem pertinet.

In Thessalonica Iudæi.) ἀπὸ τῆς θεσσαλονικῆς ἰουδαῖοι, i. Thessalonicenses Iudæi.

Com mouentes & turbantes.) σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, id est commouentes turbas.

Turbantes non offendi in Græcis exemplaribus, præterq; in uno codice græco, idq; ad scriptum

ad scriptum

idq; ad scriptum in margine, σαλεύοντες ἢ ταρασσόντες τοὺς ἄλλους.

Vt iret usq; ad mare) ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, id est uelut ad mare. Interpres legisse uidetur ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. (Accepto mandato ab eo.) Ab eo addidit interpres, quo sensus esset explanatior Ἐλαβόντες ἐντολήν πρὸς τὴν σίλαμ, i. cū accepissent mandatū ad Sylā.

Vt q̄ celeriter.) Vsq; adeo ne placet barbare loqui, ut hac gratia putemus esse recedendum a uerbis græcis, ne latine loquamur, Siquidē græce est ὡς τάχιστα, i. q̄ celerrime.

Incitabatur spiritus eius.) παρωζύνατο, i. irritabatur, idem est uerbum, unde deductū est nomen παρωζύσμος, quod paulo ante transtulit disensionem. Hoc sane loco melius reddidit. In ipso uidens) græcis est θεωροῦντι, i. uidente siue cum uideret, Paulus enim uidebat, Deinde uidentī cōmotus est animus. Interpres aut legit, aut certe somniauit; θεωροῦν pro θεωροῦντι. Idololatriæ deditum) Non male circumlocutus est κατείδωλον, quasi dicas obnoxiam simulacris, quod p̄positio κατὰ subiectionē sonet.

Et colentibus.) τοῖς σεβομένοις, i. religiosis, & diuino cultui deditis.

Ad eos qui audierant.) πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας, i. ad eos qui forte accedebant. Palam est aut hoc nō interpretis esse uitīū, sed librarīj, qui ex aderant fecerit audierant.

Disserabant cum eo.) συνέβαλον αὐτῷ, i. congregiebantur siue committebant cum eo, idem uerbum quo significant conferere manus in bello.

Seminiuerbius.) ὁ σπερμολόγος. Interpres effinxit græcanicam compositionem, mirū autem, cur id magis libuerit in hac una dictione, q̄ in alijs multis. Sed quid tandem significat latinis seminiuerbius? Fortasse felicius effinxisset, si dixisset uerbifator, pro eo qui nouos rumores spargit in uulgas.

Seminiuerbis,

Verbifator,

Nouorum dæmoniorum.) ζένων δαίμονίων, i. peregrinorum deorum, maxime cum hæc dicant ethnici, qui dæmonia deos uocant. Porro ζέμων, ut sonat peregrinum, ita nouum & inauditum, nonnunq; absurdum.

Ad Arcopagum) ἐπὶ τὴν ἀρειον πάσον, i. ad Martium pagum. Sunt enim græcis duæ uoces. Est autē locus æditus ut uertex collis seu scopuli. Miror aut, cur Hieronymus hoc loco pagum interpretetur uillam, ego uicium maluissim, quandoquidem constat Martium uicum fuisse Athenis. Noua enim quædam.) ζενίζοντα γὰρ τινα participium uerbi deductum ab eo nomine quod modo uertit nouorum ζέμων.

Et aduenæ hospites.) Ἐπιδημοῦντες ζένοι, i. & qui illic uersabantur hospites, siue peregrini. Ad nihil aliud uocabant.) Ἐκαίρου, hoc bene reddidit, uelut ad cætera occupati. Verum illud, aut dicere, aut audire Laurentianis auribus nimis græce transtulit, rectius dicturus, nisi ad dicendum aut audiendum aliquid noui, quod tamē ipsum est καινότερον, ut extenuet etiam, quasi ad quæcunq; noua audienda fuisset illis ocium.

Superstitiosos uos uideo.) Sermo græcus paulo ciuilior est ὡς δὲ σιδαιμονεσέρονος, i. fere superstitiosiores. Mitigauit enim odium dicti, primum aduerbio ὡς, deinde comparatiuo. Hoc enim erat fieri omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret.

Et uidens simulacra uestra.) ἀναθεωρῶν, id est consyderans & inspectans, uelut ij qui rem diu non usam inspicunt. Nec simulacra hoc loco est εἰδωλα, quod uerbum erat odiosius, sed σεβάσματα, quod uerbum complectitur omnia quæ ueneramur, nempe aras, delubra, statuas, monumenta, a uerbo σεβομαι, quod proprie ad religionem pertinet. Hieronymus citans hunc locum in cōmentarijs, in epistolam ad Titum ἀναθεωρῶν uertit contemplans & σεβάσματα culturas.

Ignoto deo.) Et hic Hieronymus indicat Paulū pia quadam usum uafricie, q̄ nonnihil mutauit in titulo, non pauca omisit, quo cōmodius detorqueret ad exordium prædicandi Christum. Titulus enim sic habebat autore, quem modo citauit Hieronymo, Dijs Asiae, & Europæ, & Africae, dijs ignotis & peregrinis. Ex dijs ignotis deum fecit ignotum, & mentionem cæterorum omisit.

Quod ergo ignorantes. ὃν ὁμᾶγνοοῦντες ἐυσεβεῖτε, τοῦτο ἐγὼ καταγγέλλω, i. quæ igitur ignorantes

ignorantes colitis, hunc ego annuncio. Loquitur enim de deo ignoto.

Vitam & inspirationem.) ζωὴν καὶ πνοήν .i. uitam & halitum uelut exponens quid sit uita animantis. Fecitq; ex uno omne hominū genus) Græci legunt ἐξ ἑνὸς αἵματος .i. ex uno sanguine. Verū haud scio an perperā a librarijs mutata scriptura. Deinde quod subijcitur. Inhabitare super faciem, infinitū mutandū erat in gerundium, ad inhabitandū super faciem terræ. Alioqui sensus erit deū effecisse, ut omne genus hominū habitaret in terra. Imo condidit omnes, & in hoc condidit, ut agerent in terris.

Definiens statuta tēpora) ὁρίσας προτεταγμένων καιρῶν .i. cū ante definisset stata tpa. Et terminos habitationis) καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν .i. præfixis terminis habitationis eorum, nam ὁροθεσία est designatio terminorum.

Si forte attrahent eū) ἠλάφῃσειν .i. palpentur, quod est cæcorū manu uestigantium. Quidam uestrorum poetarum) ἦν καὶ ἡμᾶς ποιητῶν .i. uestratum poetarum.

Huius enim & genus sumus.) hemistichiū est heroicū ex Phænomenis Arati. Ac mire, quod dixit de Ioue hic torquet ad uerum deum. Horum aliquot locorum patrociniū solet uti diuus Hieronymus, aduersus eos qui calumniabantur, quod sacras literas ethnicorū sordibus contaminaret. Verū Paulus id uno aut altero fecit loco, idq; pene cogente occasione p̄dicandi euangeliij. Quid hæc ad istos, qui coacte & affectate nō solū poetarū & oratorū, sed omniū sophistarū, philosophorū, mathematicorum, deniq; & magorū literas inuehūt in doctrinā Christi, quā simplicissimā ac purissimā oportebat esse.

Non debemus æstimare.) νομίζειν .i. existimare siue putare.

Deinde aut lapidi sculpturæ artis) sculpturæ datiuus est, & appositiuè referē ad quodlibet illorū trium lapidi, argento, auro. Nos igitur quo planior esset sensus ita uertimus, Non debemus existimare auro aut argento, aut lapidi arte sculpto, & inuento hominis numen esse simile.

Despiciēs deus) ὑπεριδῶν, interpretes intellexit ex alto uidens, id enim dixit despiciens. At ὑπεριδῆν est ueluti dissimulare, & cum uideas perinde te gerere quasi non uideas. Et temporis ratio erat interpreti seruanda in ὑπεριδῶν, hoc est dissimulatis tēporibus ignorantia. Tū enim silebat, nunc omnibus denunciat, nō dissimulaturus amplius. Lyranus interpretās despiciens nempe deos, quod nollet eos amplius durare, quid senserit ipse uiderit.

In eo uiro in quo statuerat) ἐν αὐτῷ ᾧ ὤρισται .i. in uiro quem definierat siue statuerat. Græcis enim postpositiuus articulus saepenumero congruit cum eo nomine quod antecessit non respondens sequenti uerbo.

Fidem præbens omnibus.) Duo sunt participia præteriti temporis, quorū neutrū ut par erat uertit. Sensus aut est deum iam fidem exhibuisse cūctis, Christum esse in quo statuerat innouare mundū, quod illum excitasset a mortuis, hoc unū nulli contigit mortalium, nec Mosi, nec prophetæ.

In quibus & Dionysius.) ἐν οἷς. Laurentius hoc loco refellit eorū opinionē, qui putant hunc Arcopagitā fuisse autorem eorū librorū, quos habemus de hierarchijs ac diuinis noibus, & eundē esse, qui apud lutetiam Parisiorū martyrio fuerit laureatus, e tribus, ni fallor Dionysijs unū reddentes, Primū Arcopagitæ iudices erant nō philosophi. At isti Dionysium summū faciunt philosophū, qui ex eclipsi solis dephenderit periclitari rerū naturam, cū consentaneū non sit eas tenebras Athenas usq; peruenisse. Nam quod ait Euangelista tenebras factas super uniuersam terram, eius regiōis terrā intellexit, assentiente & diuo Hieronymo. Quæ si tanto spatio cōtigisset per uniuersum orbem, aliquis certe seu latinus seu græcus scriptor eius rei meminisset. Iam epistolā super hac re, uelut Dionysij nomine confictam deridet Laurentius, Mihi non uidetur præcis illis temporibus tantum fuisse christianiis cerimoniarum quantum ille describit. Deinde mirum si tam præcis autor fuit, & tam multa scripsit, a nemine ueterum, seu græcorum, seu latinorū fuisse citatū, ne ab Hieronymo qdē, qui nihil inētarū reliquit. Quin & Gregori⁹ ipse uir

Dubio utitur de Dionysio.

IN ACT
... huius literas
... unū a
... huius literas
EX CAPITE
... Athenis)
... Pont
... Hanc laborat in fa
... Eadem erat artis)
... est. S
... tenendorum
... Paulus testifican
... id
... animo reli
... Tū non reperio in
... qu
... sacra, qdē illic
... ego tecum.)
... apponitur tibi).
... quod significat
... ad attingendum te.
... est multum
... Actia
... Perisset homin
... quod Pau
... paulo, uelut
... aliquos de
... facies, qdē
... huius
... hoc est proba
... De uerbo & nominibus lego in
... id et
... Deinde quæstiones c
... uocant
... Et mira
... inolems ue
... uerū
... id est ab
... caput.) Ex ip
... Ad hæc partici
... enim totius e
... Censuræ, hæ
... ad uos. In græcis
... in quod
... agere H
... Ephebo, uelut
... ad est
... in epistolis.

ipse uir probæ fidei, citâs huius literas, nō indicat eū fuisse Dionysiū Areopagitā Hiero. in Catalogo scriptorū illustriū unū aut alterū Dionysiū recenset, huius libros nō recēset Laurentius indicat fuisse suæ ætatis doctissimos uiros, qui iudicarint eos libros esse Apollinarij. Verum hæc ceu *ωδερργα* paucis indicasse sat erat.

EX CAPITE DECIMO OCTAVO.

Egressus ab Athenis.) *χωρηθεῖς*, id est digressus Athenis. Ponticum genere.) Pontus em̄ Asiæ pars est, non enim a mari hic dictus est ponticus. Hunc salutat in suis epistolis Paulus.

Eiusdem erat artis.) *ὁμότεχνος* dicuntur græci eiusdem artificij, siue opificij uel pictori pictor *ὁμότεχνος* est. Scenofactorie artif.) *ἵσαμ γρ̄ σκηνοποιοὶ πλὴν τέχνην*, id est erant autē aulaeorum tendendorum artifices.

Instabat uerbo Paulus testificans.) Græci longe secus legunt *ἢ* nos *συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ παῦλος διαμαρτυρούμενος*, id est coartabatur spiritu, Paulus testificans Iudæis, ut intelligas illū inuitū & animo reluctante id fecisse ceu præsentiret, se Iusurum operam.

Titi iusti.) Titi non reperio in græcis codicibus, sed tantum iusti, uerum opinor incuria libroriorum prætermisum, quandoquidem Hieronymus huius meminit Titi in nominibus scripturæ sacræ, *ἢ* illuc de iusti cognomine nulla mentio.

Propter quod ego tecum.) *διότι* propterea quod ego tecum sum.

Et nemo apponetur tibi.) *ἐπιθήσεται σοι*, id est nullus adoriatur, siue inuadet te, quādoquidem id quoq; significat *ἐπιτίθειται*. Nec est ut noceat te, sed *τοῦ κακῶσαι σε*, id est ut affligat te, siue ad affligendum te.

Quoniam populus est mihi multus.) *διότι*, cur non & hic transtulit propter quod, ut modo fecit. Proconsule Achaia.) *ἀνθυπατεύοντος τῆς ἀχαιῆς*, id est, cum ageret proconsulem Achaia. Persuadet hominibus.) *ἀναπειθὶ* suadet potius *ἢ* persuadet, atq; adeo resuadet, si sic liceat loqui, quod Paulus a ueteri cultu deorum reuocaret.

Incipiente autem paulo.) *μέλλοντος δὲ τοῦ παύλου ἀνοίγει τὸ στόμα*. Cum autem aperturus eslet os, quod tamen aliquoties data opera sic uertit interpretes, nec id sane perperam.

Iniquitas aut facinus.) *ἀδικημα*, quod magis sonat iniuriam illatam aut maleficiū. Deinde quod hic uertit facinus *ἑσθίουργημα*, cur nō huic cognatam uocem *ἑσθίουργίαν* superius transtulit fallaciam? Nec est pessimum, sed malum, *πονηρόν*, nec est recte uos sustinere, sed *κατὰ λόγον*, hoc est, probabiliter siue merito.

De uerbo & nominibus legis uestræ.) deest apud nos una coniūctio, ut *περὶ λόγου, καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ἡμᾶς*, id est de uerbis, & nominibus & lege uestrate, uerba opposuit factis. Deinde quæstiones de cōmuni, & non cōmuni, deq; genealogijs uocat nomina, carimonias Mosâicas uocat legem. Et uideritis, futuri temporis est, *ὄψεσθε*, quem admodum in euangelio. Et minauit eos.) *ἀπείλασεν*, cur non potius abegit, siue depulit. Nam minare sane *ἢ* insolens uerbum est latinis auribus.

Fratribus ualefaciens.) *ἀποτοξάμει*, id est dimissis fratribus, siue uale dicto fratribus, nec est nauigauit, sed *ἐξέπλει*, id est, abnauigauit.

Qui tibi totonderat caput.) Ex ipso sermone græco, nō liquet uter sibi raserit caput. Paulus an Aquila. Ad hæc participiū est præteriti temporis *κτεράμει πλὴν κεφαλῆν*, id est raso capite, prius enim tonsus est in portu, deinde nauigauit. Et Cenchreis legendū est nomine trisyllabo Cenchrea, sicut Athenæ, portus est Corinthiorū.

Iterum reuertar ad uos.) In græcis exēplaribus plus est, *ἢ* in nostris *δεῖ με πάντως πλὴν ἑορτῶν πλὴν ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς*, id est, Oportet me omnino festum quod instat agere Hierosolymis, sed denuo reflectam ad uos.

Profectus est ab Epheso.) *καὶ ἀνίχθη*, quod ego maluissem, soluit Epheso.

Apollo nomine.) *ἄπολλως*, id est apollo, cuius genitiuus Apollo, non apollinis. Meminit huius Paulus in epistolis.

Hic erat edoctus.) *πατηχήμενος* participiū ab eo uerbo. Vnde dicti sūt Catechumini. Nō igitur erat edoctus uiam domini, quam mox discit a Priscilla & Aquila, uerum erat utcūq; initiatus baptismo Ioannis.

Contulit multū his q crediderant.) Hic Græci codices addunt *διὰ τῆς χάριτος* id est per gratiam. Hoc adiectū est, ut intelligeremus muneris esse diuini, quod conduceret Christianis. Et uehemēter est, *ευτόως* acriter. Et publice, incertū utro sit referēdum, opī nor ad superiora. Nā id erat gratia, quod publicitus etiam ausus sit refellere Iudæos.

Esse Christum Iesum.) *ἔιναι τὸν χριστὸν ἰησοῦν*. Non negabant Iudæi Iesum esse, uerū negabant illum esse Messiam, quem expectabant. Vnde Christo præposuit articulum *τὸν χριστὸν*, id est, illū Christū, siue, negans quod Iesus esset Christus, siue Iesum esse Christū.

EX CAPITE DECIMO NONO.

Spiritum sanctum.) *ἐν* suo more uertit pro si cū uertendum fuerit per nū, aut an aut ne. Num spiritum sanctum accepistis. Aut, accepistis ne spiritū sanctum. Et mox (si spiritus sanctus est) pro eo quod, erat sit ne spiritus sanctus.

In scholā tyranni cuiusdā.) Ambigunt hic interpretes, tyrannus hoc loco primatē ac potentem significet, an proprium sit hominis uocabulum. Sed quid scholā cū tyranno? Deinde si nomen est proprium, cur addidit *τινός*, proinde suspicor fuisse fecesum magnatis alicuius, in quo solitus sit ociari, quādoq; schola Græcis sonat ocium.

Iudæi atq; gentiles.) *Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας*, id est, tum Iudæi, tum Græci, quos hic gentiles uertit. Virtutesq; non modicas quaslibet.) Ita scriptum reperi, in nonnullis exemplaribus latinorum, uerum ipsa res satis indicat id accidisse culpa librariorum, qui dictionem modicas, quam quispiam interpretamenti uice adiecerat retulerunt in contextum, uelut a scriptore prætermittam *δυνάμεις τε δὲ τὰς τυχοῦσας*, id est uirtutesq; non quaslibet, siue non uulgares, ad uerbum, contingentes.

Sudaria & semicinctia.) Vtrāq; uocem latinam usurpauit *σουδάριον ἢ σημικίμβια*.

Dæmonium pessimum.) *τὸ πνεῦμα πονηρὸν*, id est spiritus malus. Caterum in eo quod proxime sequitur, & dominatus, quidam Græci codices habebant, *κυριεύσας*, ut referendū sit ad dæmonium dominatum, quidam *κυριεύσας*, id est dominatus, ut pertineat ad hominem, in quo erat dæmonium.

Confitentēs & annunciantes actus suos.) Vel hinc colligi potest fuisse & antiquitas nonnullam confessionem malæ actæ uitæ, sed apertam ut opinor, & in genere, quā nec ipsam legimus exactam abs quoq;. Et actus, *τὰς πράξεις*, facta, siue quæ fecissent.

Qui fuerant curiosi sectati.) *τὰ πάρεργα πράξαντων* id est, qui curiosas artes excercuissent, sic enim uocat artes magicas.

Pecuniam denariorum quinq; milium.) *ἀργυρίου μυριάδες πέντε*, id est, quinquagies mille nummum.

Turbatio non minima.) *τάραχος οὐκ ὀλίγη*, id est, turbatio non exigua. Ac paulo post, non modicum quæstum *ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην*, id est quæstum non exiguum.

De uia domini.) *περὶ τῆς ὁδοῦ*, id est de uia, siue de hac uia. Nam articulus additus facit, ut certam accipiamus uiam. Porro domini addiderunt, quo res esset explicatior.

Demetrius quidam nomine argentarius.) Argentarius alias latinis & mensarium significat, & nummularium, uerum hoc loco sonat opificem & sculptorem argenti, quē nos aurificē seu aurifabrum uocamus. Est em̄ *ἀργυροκόπος*, ab incidendo argēto dictus.

Aedes argenteas.) *ναοὺς* id est templa. Sentit em̄ ædiculas, seu thecas effigie templi, in quibus reponerentur statuæ, nos uertimus delubra.

De hoc artificio est nobis acquisitio.) *ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἢ ἐμπορίας ἡμῶν ἐστίν*, quod modo uertit quæstum, nunc uertit artificium, & *ἐμπορίαν* acquisitionem. Ex hoc quæstu nobis suppeditat rerum copia.

Non solum autem hæc periclitabitur.) *κινδυνεύεται*, id est, periclitatur. Quāq; totus hic sermo

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est
etiam non uolere redditis est

sermo parum commode redditus est ab interprete latino ου μόνον δε τουτο κινδυνευει ημιρ
 ρ̄ μερ̄ ϑ̄ εις ἀπελεγμὸν ἔλθειν, ἀλλὰ ϑ̄ τ̄ τῆσ̄ μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδ̄ ϑ̄ ἱερὸν εἶς ουδὲμ̄ λογιθῆναι,
 μελλ̄ μ̄ δε κοῦ καδαρεῖσθαι πῶν μεγαλειότηκα αὐτῆς, id est, non solum autem hæc pars nobis pe-
 riclitatur, ne reprobetur, siue ne reprobemur, uerū etiam ne magnæ Dianæ templum,
 pro nihilo habeatur. Porro autem ne futurū sit, ut maiestas quoq; destruat̄ eius, quā
 tota Asia & orbis colit.

Comitibus pauli.) συνεκδήμους, id est socios peregrinationis, qui & comites dicuntur.
 Erat enim ecclesia confusa.) Cum de promiscua multitudine loquatur, magis conue-
 niebat concionem dicere ἤ ecclesiam.

Detraxerunt Alexandrum.) προσεβίβασαν, id est prius instruxerunt. Nam id est προσβί-
 βάζειν. Et instruimus patronum, causam nostram acturum.

Manu silentio postulato.) Mira uarietate ludit, in hoc sermone reddendo interpres,
 κατασίσας πῶν χεῖρα, id est mota manu. Ita persius. Et calidæ fecisse silentia turbæ Maie-
 state manus.

Et cum sedasset scriba turbas.) κατὰσείλας ἡ ὁ γραμματεὺς τῶν ὄχλων, ubi uero scriba com-
 pescuisset turbam, uerum ex uerbis Græcis parum liquet, uter sedata turba sit locutus
 Alexander an scriba.

Cultricem esse magnæ Dianæ.) Vfus est peculiari uerbo νεωκώρον, quæ uox compo-
 sita est ex νεὼς templum & κόρη uirgo, quod nomen tribuunt Dianæ & proserpinæ Ephe-
 siorum igitur ciuitatem νεωκώρον uocat, quod illic esset templum illud toto orbe notiss-
 simum. Iouisq; prolis.) Græca longe secus habent, τῆς μεγάλης ἀρτέμιδ̄ ϑ̄ καὶ τοῦ διο-
 πέτουσ̄, id est magnæ illius Dianæ & e cælo delapsi, ut subaudias ligni, aut simulacri. Si
 quidem articulus τοῦ facit, ne possit διοπέτουσ̄ ad Dianam referri, sed ad agalma, hoc est
 statuam Dianæ. Nam Diopetes Græcis dicitur quod ab Ioue delapsum sit, ac e cælo ue-
 nerit. Porro opifices simulacroq; quo maior esset superstitio uulgi, fingeant ea cœlitus
 delapsa, hoc est esse διοπέτη. Idem uulgo creditum fuit de simulacro Dianæ Ephesiae, ut
 testis est, & suidas in dictione διοπέτης. Sensus igitur est, apud Ephesios templum fuisse
 Dianæ, & huius simulacri, quod cælo delapsum putabatur, quod ipsum Numa persuasit
 sit Romanis de ancylibus.

Conuentus forenses.) Conuentus addidit explicandæ rei causa, cum græce tantum
 sit ἀγοραῖοι ἄγωνται, id est forenses aguntur, ut subaudiendum sit, cognitiones, aut lites.

In legitima ecclesia poterit absolui.) Cū de prophano promiscuoq; hominum cætu
 loquatur, concio dicenda erat, potius ἤ ecclesia. Atq; ita mox, dimisit ecclesiam pro cō-
 cionem. Deinde legitima est, ἐμ νόμῳ, hoc est quæ non tumultu, sed legitimo more sit in-
 dicta. Nec est poterat absolui sed absoluetur ἀπολυθῆσεται.

Cū nullius obnoxius.) μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντ̄ ϑ̄, id est cū nemo sit in culpa, siue cū ne-
 mo fuerit autor huius concursus. Nam illud de quo poterimus reddere rationem, per
 parenthesis interiectum est. Quāq; in nonnullis exemplaribus reperio scriptum περι-
 ὄν ὄν δυνασόμεθα δοῦναι λόγον, id est, de quo non poterimus reddere rationē, hoc est quod
 non simus defensuri. Deniq; illud μηδενὸς αἰτίου incertum est ad hominem referatur, ut sit
 masculini generis, an ad rem, ut sit neutri.

EX CAPIT VIGESIMO.

Exhortatus eos ualedixit.) Græca dissonāt a latinis ὁ παῦλος προσκαλεσάμενος
 τοὺς μαθητὰς ϑ̄ ἀπασάμενος ἐξῆλθε, id est, Paulus uocatis ad se discipulis, &
 cōplexus eos exiuit. Interpres legisse παρακαλεσάμεν ϑ̄ pro προσκαλεσάμεν ϑ̄,
 atq; id sane mihi magis probatur

Comitatus est autem eum Sosipater Pyrrhi Berœensis.) Pyrrhi græcis non additur,
 sed ut hoc deest, ita supersunt hæc, usq; ad Asiam, quæ apud Latinos nō inuenio, συνίπετο

ἔξ' αὐτοῦ ἄχρι τῆς Ἀσίας σὺ πάτερ, consecutus est illum usq; ad Asiam So-
pater Berceensis.

Sustinebant nos.) ἔμνωσιν ἡμᾶς, id est, expectarūt nos, siue ut ad uerbū, manebant nos.

Vna sabbati.) σαββάτω, id est uno die sabbatorum.

Paulus disputabat cum ihs.) διελέγετο αὐτοῖς, id est diserebat illis, siue collocutus est
cum illis. Nec enim disceptabat cum eis qui uenerant, ad frangendum panem, uerum il-
lic apud eos orationem habuit Paulus. Nam quod συναγωγῶν μαθητῶν, id est congrega-
tis discipulis uertit cum conuenisset tolerabile est.

Profecturus in crastinum.) μέλλωμ ἐξέναι τῇ ἐπαύριον, id est profecturus siue disces-
sus postridie. Nam crastinum diem dicimus qui proxime sequitur hunc, in quo iam lo-
quimur. Porro quoties ad prateritum aut futurum aliquem diem respicitur, non dicen-
dū est heri, aut cras, sed pridie, aut postridie.

Cum mergeretur sono.) καταφερόμενος, id est cum deorsum traheretur, id quod acci-
dit ei qui sedens grauius obdormiscat. Neq; tamen hic est somno graui, sed βαθεῖ, id est
alto, siue profundo, interpres legisse uidetur βαρεῖ.

Disputante Paulo.) Et hic malim differente, ne quis imagineť inter illos pure Chri-
stianos disputationem fuisse sophisticam.

Ductus somno cecidit.) κατενεχθεῖς, id est deorsum tractus, siue depressus, aut deue-
ctus. Caterum illud ἐπι πλείον, quod interpres retulit ad superiora, græcis sic est in me-
ditullio positum, ut utrouis possit accommodari, ad diutius differente Paulum, & ad
magis etiam depressum somno. Ac mea sententia, ad sequentem particulam referre fa-
ctius est, primum enim nutabat deorsum uergente corpore, deinde magis depressus ce-
cidit. De tertio cœnaculo.) ἀπὸ τοῦ τρίτου, quod nos uertimus a tertia contignatio-
ne. Id em̄ adiecit Lucas, ut intelligeremus lapsum fuisse lateralem, nimirum ex loco tam
alto uox dicta est a τρεῖς ter & τέγος tectum, Deū immortalera quas nanias adducit in-
sulfissimus autor Catholicon, de hac uoce tristegum, O miserum illud sæculum, cum ex
huiusmodi libris, uelut ex adytis petebantur oracula litterarum. Caterum solum primæ
cōtignationis, tectum est intima partis ædium. Rursum secundæ solum, tectum est pri-
mæ. Item tertiæ solum, tectum est secundæ.

Et consolati sunt non minime.) οὐ μετρίως, id est, non mediocriter, quod æquidem dei
miror, cur interpres putarit immutandum.

Nauigauimus in Asson.) Nonnulli codices Thasson habebant pro Asson. Est enim
& thassus insula Thraciæ opposita, de qua natum est prouerbium θάσος ἀγαθῶν, id est,
Thassus bonorum, Caterum cōplures sunt urbes huius nominis Assos una Lyciæ, in
prærupio sita. Altera in Aeolide. Tertia in Mysia. Quarta in Lydia. Quinta in Epiro
minore, Cleanthis patria Diuus Hieronymus hanc ponit in Asia, quæ eadem dicta sit
Apollonia.

Iple per terram iter facturus.) οὕτω γὰρ ἢμ διατεταγμένως μέλλωμ αὐτὸς πεζέμεν. Sic em̄
ordinauerat, ipse pedestri itinere uerturus, siue pedibus iter facturus, interpres uitaſſe ui-
detur, ne quis Paulum existimaret, non equis, aut uehiculis, sed pedibus eo uenisse. At-
qui hoc ipsum accedebat ad Pauli gloriam, quod mallet iter laboriosius, modo maiore
cum fructu.

Et sequēti die uenimus cōtra Chiū.) Hoc loco græca dissidēt ab ihs quæ nos legimus,
τῇ ἐποῦσῃ κατ' ἡμέραν μετὰ τὴν χυρχίου, τῇ δὲ ἑτέρα παρὰ βάλω μετὰ τὴν σάμου, ἢ μείναντες ἐν τρωγυλλίῳ
τῇ ἐχχομένη ἡλδομεν εἰς μίλητον, id est postridie deuenimus contra Chiū. Altero uero die
apulimus Samum & commorati Trogyllij proximo die uenimus in Miletum. Cæ-
terum Trogyllium oppidum est Sicilia, tamen si sunt eiusdem nominis alia.

Trāsnauigare Ephesū.) παραπλεῖναι τὴν ἑφεσον, id est, prater nauigare, siue prateruehi.
Quid

Quid enim est omnino transnauigare ciuitatem, nisi nauis feratur in nubibus.

Nequa mora illi fieret.) *μη γένοιτο αὐτῷ χρονοτριβῆσαι*. i. ne contingeret sibi terere tempus in Asia. Interpres elegantius reddidit *ἔβ* uerius. Neq; enim Paulus timebat quamlibet moram, sed longiorem metuebat, nimirum properans Hierosolymam.

Maiores natu.) *πρεσβυτέρους*, quos nunc seniores uocat, nunc presbyteros græca uoce, nunc maiores natu, cum hoc loco magis quadraret græca uox, honorem in dicans potius *ἔβ* atatem. Quandoquidem hic episcopus intelligit & primores ecclesiarum, qui nonnunq; iuuenes erant, quemadmodum Timotheus.

Cum omni humilitate.) *ταπεινοφροσύνης*, quæ est animi modestia, nihil altum de se sentientis. O uocem dignam uere magno pontifice.

Vt nihil subtraxerim uobis.) Nunc uidetur id dicere, se nihil subtraxisse ab illis bonarū rerū, hoc est in nullo fraudasse illos, cum contra sentiat Paulus, se nihil detrectasse, neq; periculi, neq; laboris, qui modo ad illorum pertineret utilitatem. Ac paulo post idem uerbum transtulit subterfugi. Non enim subterfugi &c.

Publica & per domos.) *κατ' οἴκους*, id est publicitus ac domestice siue per singulas domus, quod respondere uidetur ei quod latini dicunt priuatim.

Vincula & tribulationes me manent.) *μένουσι* idem est uerbum quod aliquanto superius uertit sustinet.

Nihil horum uereor.) *ἄλλουδένος λόγῳ ποιῶμαι*. i. nihil curo, siue nihil me mouet. Quomodo non uerebatur, cum sciret uentura? sed contemnebat.

Nec facio animam meam preciosiorem *ἔβ* me.) Quid mouit interpretem, ut neq; sensum exprimeret, neq; uerba redderet Lucæ? *οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχὴν μου τιμίαν ἐμαυτῷ*, id est neq; habeo siue duco uitam meā preciosam mihi ipsi Lyranus interpretatur animā intellectuam. At Paulus sentit se contēnere uitam amore euangeliij.

Vt consummem cursum meum.) Græcus addit *μετὰ χαρᾶς*, id est cum gaudio.

Regere ecclesiam dei.) *ποιμαίνειν*, quod est pastorum more gubernare & curare gregem. Nam mox mentionem facit luporū.

Lupi rapaces.) *βαρῆς*, id est graues, non rapaces.

Viri loquentes peruersa.) *διεστραμμένα*, id est distorta & obliqua, hoc est minime simplicia minimeq; sincera. Nam ueritatis, ut ait Tragicus, simplex est oratio.

Non cessauerim monens.) Et hic participium uertendum erat in uerbum infinitum, Non cessauerim monere.

Qui potens est.) Quod erat potius *ἔβ* qui, cum referat uerbum. Caterum quia uerbum Græcis est masculini generis, id nimirum fefellit interpretem. Nec est simpliciter edificare, sed *ἐποικοδομῆσαι* id est, superstruere, uidelicet his fundamentis quæ iecerat Paulus.

Oportet suscipere infirmos.) *ἀντιλαμβάνεσθαι*, quod est proprie porrecta manu retinere lapsurum alioqui, aut abiturum. Paulus, ne ullius omnino iacturam faceret, cauebat ne quam ansam præberet infirmis, & alienandis a Christo, quod nollent grauari sumptu. Vtinam hoc exemplo delectentur, qui dum decimas, tam non sacerdotaliter exigunt a populo, sui officij prorsus obliuiscuntur, non quod negem illas deberi, sed quod ceteri apostoli oblata dumtaxat acceperint, Paulus, ne oblata quidem, cum unus plus omnibus laborarit.

Beatius est dare magis *ἔβ* accipere.) Neq; latinitalis ratio patiebatur comparatiuum, neq; sermo Græcus habebat. Mirum quid interpreti uenerit in mentem *μακάριον ἐστὶν δίδου μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*, id est, beatum est dare magis *ἔβ* accipere. Caterum hoc testimonium negant usq; inueniri dictum a domino.

EX CAPITE XXI

ET inde pataram.) *πάταρα* Græci pronunciant neutro genere numero plurali / uo. Quæq; utroq; modo reperio usurpari huiusmodi nomina *Lystra & Lystra Pfyra & Pfyram.*

Cum apparuissemus autem Cypro.) Suspicio interpretem, ita uertisse, cum aperuissemus autem Cyprum. Nam græce est *ἀναφάναντες δὲ τὴν κύπρον*. Porro qui nauigant, nunc hanc, nunc illam terram dicuntur aperire, aut celare, cū incipit in prospectu esse, aut secus. Proinde uertimus. Cum autē cœpisset nobis apparere Cyprus. Cōsimis h̄ figura dixit Vergilius. Terræq; urbesq; recedunt.

Venimus Tyrum.) Ciuitas est maritima Phœnicis, quondam insula, per Alexandrum magnum adiūcta continenti.

Valefecissemus inuicem.) *ἀσπασάμενοι ἀλλήλους*, id est complexi alius alium, siue con- salutatione mutua facta. Apparet interpretem legisse *ἀποταξάμενοι*.

Per dies aliquot.) *ἡμέρας πλείους*, id est dies complures.

Venimus Cæsaream.) Hæc est Cæsarea Palæstina ciuitas littoralis primum dicta turris Stratonis. Deinde ab Herode instaurata in honorem Cæsaris Augusti Cæsarea dicta est. Est altera Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani, in honorem Tiberij Cæsaris Cæsarea dicta. Est tertia Cappadocia, quo Paulus Epheso delat^r salutauit ecclesiã.

Nos & qui loci illius erant.) *ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἑπιτόπιοι*, id est, tum nos, tum ij qui erant illius loci. Et cum suadere ei nō possemus.) Quid est hoc? An non dixerat modo illos suasisse, uerum interpretes abusus est suadere pro persuadere. Suadet em̄ qui cōsultat, persuadet, qui quo uult inducit hominem. Græca uox anceps est ad utrūq;, *πειθῶ*. insuper cōuenit, non solum suadenti aut persuadenti, uerum etiam ob temperatū *μηπιθόμενου δὲ αὐτοῦ*. Caterum cum illi non persuaderetur, siue cum ille nō obtemperaret, qui uicimus.

Preparati ascendebamus.) *ἀποσκευασάμενοι*, quod ego puto uertendū, sublati sarcinis; lasonem quendã.) Græci legunt *μνάσωνί τινι*, id est, Mnasonem quendam. Ut dissimulē quod *ἐδύζαζον* uerterit magnificabant pro glorificabant.

Audierunt autem de te.) *κατὰ χηΐδισαμ*. Idem uerbum unde diximus dici catechuminos. Nec est discessionem, sed *ἀποσάσιμ*, id est defectionem. Eodē utitur paulo post *ὅτι ἄν κατὰ χηΐδισαμ*. Eorum qui per gentes sunt iudæorum.) *τοὺς κατὰ ἔθνη πάντας ἰσδαίετς*, id est eos qui in gentibus sunt omnes iudæos. Offendit interpretem geminus acculatiuus additus uerbo docendī.

Neq; secundum consuetudinem ingredi.) *μητε τοῖς ἔθεσι περιπατῶν*, neq; iuxta consuetudines ambulare. Nam ambulare uocat uiuere, & consuetudines, instituta & morem eius gentis. Nec est falsa sunt, sed *ουδέμ ἔξιμ*, id est nihil sunt. Atq; ex hoc sane loco Iacobus plane uidetur tum adhuc in ea fuisse sententiã, ut existimaret iudæis seruãdam esse legem Mosaicam. Cum Petrus & Paulus gentili more uixisse legantur. Nec est sanctificate, sed *ἀγνισθητι*, id est purificare, & paulo post, purificatus *ἀγνισθεῖς*.

Concitauerunt omnem.) *συνέχεον*, id est confundebant, siue conturbabant, & totū potius q̄ omnem. Nec est populum, sed *ὄχλον* turbam, siue multitudinem. Et succurrite potius q̄ adiuuate, *βοηθεῖτε*. Nam adiuuat, qui est particeps operis. Et hic est homo, *ὁ ἀνθρώπος*, id est ille homo.

Omnes ubiq; docet.) Perijt apud nos gratia schematis *πάντας πανταχοῦ*, id est, omnes omni in loco. Nec est uiolauit sanctum locum istum, sed *κεκοίνωκε*, id est profanauit, siue ut Hebræi loquuntur, comunem reddidit.

Certum cognoscere.) *ἢ ἀσφάλετς*. Recte sane hoc. At cur non itidem transtulit in præfatione Euangelij *ἢ ἀσφάλεσιν* certitudinem.

Iussit

Iussit eum duci in castra.) ἕως παρεμβολῆν. Ita uocat locū cōmunitū. Caterum quidam ex castris fecerāt carcerem, & ob id admonendum duximus, ne serpat id menditatus.

Nonne tu es Aegyptius ille.) Aegyptij male audiebant olim, tanq̄ malarum autores artium. Id quod non paucis locis indicat Iuuenalis, ac Lucianus. Quin & prouerbijs ali quot huius gentis mores notati sunt quæ recensuimus in Chiliadibus nostris. Et Sicario rum) græce scribens usus est uoce latina, id quod iam nouum uideri non potest, cum toties sit obuium.

A Tarso Ciliciæ.) τὰρσένος τῆς κιλικίας, id est, Tarsensis, quæ est ciuitas Ciliciæ. Est autem Metropolis eius regionis. Nec est ignota, sed ἀσκήμω, id est, obscura. Testatur idem Stephanus de nominibus urbium, hanc ἐπισκομοσίτην appellans, hoc est primariā ac præter cæteras insignem olim dictam Terson per epsilon, siue quod illic a diluuiō primū apparuerit terra sicca, siue quod illic delapsus pegafus, talo fracto quam illi τὰρσόν appellent claudicationem contraxerit. Porro quātumuis fuit celebris alijs nominibus, nullo tamen insignior, quam quod illi Paulum debemus, usq̄ adeo præcipuum Christianæ philosophiæ præconem ac propugnatorem, ut ni ille nobis diuino munere contigisset, periculum fuerit futurum, ne Christiani omnes in seruilem illam & humilem Moysi legem relaberentur. Quāq̄ nunc quoq̄ ratione magis q̄ numero carimoniarum ab illis differimus. Eo Christus progressu temporum recidit. Est & alia eiusdem nominis in Bithynia. Porro quod quidam legunt municeps, quidam ciuis, græcis est πολίτης, id est ciuis. Verum opinor interpretem offensum affinitate uocum ciuitatis & ciuis, quæ tamen eadem est in sermone græco.

EX CAPITE XXII.

Redde rationem.) ἀπολογίας, quod & defensionem & excusationem significat. Iuxta ueritatem paternæ legis.) κατ' ἀκριβείαν πατρῶσι νόμου, id est iuxta exactam rationem patriæ legis, siue iuxta rigorem patriæ legis, & patriæ potius q̄ paternæ, cum non de patre suo, sed de omnibus progenitoribus sentiat.

Aemulator legis.) Ἰμωλῆσ' εἰς θεοῦ, id aemulator dei legimus apud græcos.

Sicut princeps sacerdotum.) ὡς ἢ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, id est quemadmodum & pontifex mihi testis est. Et rursum ἀδελφῶν, id est omnes maiores natu, cū græce sit πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, id est omnis presbyterorum ordo. Opinor enim hic de dignitate sentiendum non de ætate.

Vt adducerem inde uinctos.) ἄξωμ' εἰς τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους, id est, adducturus & eos qui illic essent uinctos Hierusalem.

Circūfulsit me lux copiosa.) περιεσφάλαι, id est, circūfulgurare, potius q̄ circumfulgere, quemadmodum indicatum est & ante.

Et decidens in terram.) ἐπεσάτε ἕως τὸ ἔδαφος, id est cecidiq̄ in solum. Id enim sonat ἔδαφος, etiam si saxeam sit, aut ligneum.

Saule Saule.) Græci legunt Saul Saul, Hebræorū more. Cum illi Christus hebraice loqueretur ut posteri⁹ testatur ipse Paulus.

Et qui mecum erant, lumen quidem uiderunt.) Hīs addunt Græci ἢ ἐμφοβοὶ ἐγένοντο id est & territi sunt, deinde adiicitur, uocem autem non audierunt, quæ loquebatur mecum. Equidem non possum, non uehementer, non probare diligentiam Laurentij Valæ, qui cū homo rhetoricus esset, ut uulgi existimat, certe theologiam non profiteretur, tamen uigilantia tanta uestigari, quid in sacris literis, aut disideret, aut conueniret, aut deprauatum esset. Cum hodie tot sint theologorum, ausim dicere milia, qui usq̄ adeo, non utantur hac conferendi disquirendiq̄ solertia, ut ne id quidem cognitum habeant, qua lingua scripserint apostoli, & cum forte fortuna audiunt Marcum Lucam, Paulum Petrum ac Ioannem græce scripserint, uelut ad rem inauditam & incredibilem

Taxat foras diuina inuocant theologiae i sacris literis

obstupescunt. Alius putat illos, nihil nisi Hebraice scripsisse, cum fuerint Hebraei. Aliter hæc ab illis ædita credit, quæ nos uulgo legimus. Tanta est in re tam necessaria forordia. Rogat autem qui consistere possit, ut cum Lucas superius scripserit eos qui Paulo comites erant, uocem quidem audisse, cæterum neminem uidisse, hic neget eos audisse uocem loquentis cum illo. Deinde qui conueniat, ut cum illic dicantur stetisse stupefacti, paulo post hanc eandem rem exponens Agrippæ Paulus dicat omnes fuisse collapsos in terram, quod hic de se tantum narrat. At illic, Die media in uia uidi rex de cælo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, & eos qui simul mecum erant omnesq; cum decidissemus in terram, audiui uocem mihi Hebraica lingua dicentem, Saul Saul. Quomodo factum est, ut pugnantiã scripserit Lucas, & illic sub persona referat, audisse uocem loquentis, cum Paulus, hic rursus ipse narret uocem uni sibi fuisse auditam? Nam quod differit de stando & cadendo, non ita magni negocij est dissoluere. Siquidem fieri potest, ut ad primum pauorem collapsi, mox erexerint sese, Paulo adhuc iacente. De uoce audita & non audita durior est nodus. Recentiores utcuq; tergiuerantur, cum aiunt uocem quidem hoc est sonitum uerborum auditum. Cæterum uerba uni Paulo percepta, ita factum, ut audita fuerit uox, & eadem non audita, Valla magis existimat superiorem locum, in quo Lucas hanc historiam, sub sua ipsius persona recenset fuisse deprauatum transpositis duabus uoculis, ijsq; inter sese non admodum dissimilibus apud Græcos duntaxat, φῶς & φωνή. Cæterum a Luca sic fuisse scriptum, uidentes quidem lumen, neminem autem audientes.

Cum non uiderem præ claritate luminis.) ἀπὸ τῆς δούξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, id est, præ gloria luminis illius.

Ananias quidam uir secundum legem testimonium habens.) Græci codices, nonnihil addunt ἀνανίας τις, ἀνὴρ ἐυλαβὴς κατὰ τὸν νόμον μαρτυροῦμεν ἅπλοῦς, id est, Ananias quidam, uir pius, siue religiosus, in lege testimonio probatus omnium habitantium in Iudæa. Laurentius indicat se in uno latino codice reperisse additum, quod græca uoci responderet Ananias, quidam, uir timoratus. Timoratum enim pro religioso dixit. Cæterum pro ἐυλαβὴς in nonnullis exemplaribus erat εὐσεβὴς hoc est pius.

Ab omnibus cohabitantibus Iudæis.) Habitantibus est siue inhabitantibus κατοικοῦντων. Et quidam Græcus codex habebat ascriptum, sed in spacio dirimente uersus, ἐν δαμάσκῳ, ab omnibus habitantibus Damasci Iudæis.

Respice.) ἀνάβλεψον, hoc est recipe uisum, siue attolle oculos, ut mox & respexi ἀνέβλεψα. Præordinauit te.) προεχέρισατο, id est præparauit te, siue prius apparauit te, nisi quis malit προεκχεύσατο, id est prius statuit. Cæterum id non erat in ullis Græcorum exemplaribus. Nec Ananias hic agit de prædestinatiõe diuina, sed de ruina ac cæcitate Pauli, quibus rebus Christus iam agebat & aggrediebatur, ut hac occasione cognosceret euangelij fidem. Quæ uidisti & audisti.) ὡμῶς ἴσακαθ. Articulus postpositiuus, iuxta Græcorum idioma, congruit antecedenti, pnomini quod subauditur, eorū. Dissidēs a suo ipsius uerbo. Interpres bene adiecit de suo eorum.

Ego stabam & cōsentiebam.) Hic Græci addūt duo uerba τῆ ἀναίρεσίν αὐτοῦ, id est mortis eius, καὶ αὐτὸς ἦμην ἐφεσῶς ἔσυνενδοκῶν, id est, Et ipse eram assistens & comprobans in perfectionem eius.

Tolle de terra huiusmodi.) τοιοῦτον, id est talē, ut ad Paulum referatur. Vnde non male addidisset huiusmodi hominem. Et mox, non est fas, sed καθήκον, id est non conuenit siue non decet.

Et flagellis cedi & torqueri.) ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλιάρχη ἄγεσθαι εἰς πλὴν παρεμβολῆν, ἕπι πῶν μάσιζην ἀνετάξεισθαι αὐτὸν, id est, iussit eum tribunus duci in castra, dato mandato ut flagris examinaret eum. Nec aliud fuisse iussum indicant ea quæ sequuntur. Vt illud interim

habetur illud quod si hominem
quidem aliter conuenit id facit ut suo
Malo hinc. ubi supra dicit. Ita C
dicitur in nonnullis legimus hanc ciu
pauorem respicitur ciuitatem. E
dicitur dicitur, quibus ius ciu
pauore dicitur. Nec est
pauore respicitur agrum de merced
dicitur (re dicitur.) s' dicitur
dicitur dicitur.

Exercit te deus paries.) In
tere in percutiat, quali Pau
gunt in re, id est, id est fu
græcos est factis scripturæ
pauore uidetur obliuio exempli
dicitur respondit, quibus iussit ut ben
merentibus. At si Paulus tu
uocant maledictum, & ipse
māpū populi tu non maledictus.
male dicit. Quia de cōuico fac
dicitur cōuico est. Sed potuit fieri
ex ipso ornata, præterea homo Iud
ut quod homini maledicit, sed qu
in eam cum cōuico dicitur. Tu
in eam licet maledictus, soli primo
no maledicti. Dicitur Hicronymus ad
tam excelsis quidem Paulum, uerum
tam, quam præterit Omnia. Verum
uocans cadam, & in ipso uocis C
uocans. Nec ipse distulit, aliud est
quod agit qui pugnat aliud qui exho
uocans in gentia & in terra, ita sunt &
in uocans, ex quibus cuiuslibet operis
dicitur uocans adiuuans oraculum
uocans dicitur, cum ipse memine
dicitur uocans deus optimos uitros
uocans eum est Paulum non igno
uocans, hoc animo pro uocans irri
e uocans tam, qui cum optis uiri t
uocans, quem præterit enim etiam
dicitur. Sic hic ipse Paulus uocans
dicit se uocans quod est uocans
dicitur dicit, qui se non uocans, sed
uocans eum, primum uocans
uocans. Deinde conuictum esse, qui
uocans, sed libera uocans dicitur.

interim dissimulem, quod si hominem Rhomanum dixit, pro an hominem. Quandoquidem adeo constanter id facit, ut suo iure uideatur facere.

Multa summa.) πολλοῦ κεφαλαίου. Ita Græci uocant supputationem in summam subductam. In nonnullis legimus hanc ciuitatem, in alijs hanc ciuilitatem, Græce πολιτείαν Laurentius magis probat ciuilitatem. Ego contra ciuitatem. Quandoquidem ciuitate donari dicuntur latinis, quibus ius ciuitatis concessum, & ut Græcis a πολιτικός πολιτεία, sic nobis, a ciue ciuitas dicitur. Nec est cōsecutus sum, sed ἐκ τῆς ἀμνη, id est parauī, quod ante uertit, possedit agrum de mercede iniquitatis.

Volens scire diligentius.) τὸ ἀσφαλές, id est, certū, ut & superius uerterat certius, quod nunc uertit diligentius.

EX CAPITE. XXIII.

Percutiat te deus paries.) In plarissq; latinis exemplaribus percutiet mutatum erat in percutiat, quasi Paulus imprecaretur pontifici malum. At græci legunt τὸ πῦρ σε μέλλει, id est futurum est, ut te percutiat deus. Nec in his apud græcos est facilis scripturæ deprauiatio, nisi quis locum hunc studio mutauit, ne Paulus uideretur oblitus exempli Christi, qui similiter accepta plaga, mansuete tranquilleq; respondit, quicq; iussit ut bene precaremur male precantibus, bene mereremur de male merentibus. At si Paulus tantum prædixit futurum, ut deus illum feriret, cur mox uocant maledictum, & ipse ueluti redarguens seipsum, scriptum est (inquit) Principi populi tui non maledices. Nisi forte, qui cōmoto animo prædicat euenturum, is maledicit. Quāquā de cōuicio facile sit explicare, quādoq; in pariete dealbato manifestū cōuiciū est. Sed potuit fieri, ut Paulus non agnosceret primariū sacerdotē, uel ex ipso ornatu, præsertim homo Iudæus, nusq; loci nō uersatus? Deinde cur recantat, non quod hominī maledixerit, sed quod principi populi? At sane iudicem esse sciebat, etiam cum conuiciū diceret. Tu (inquit) sedens iudicas me secundum legem. An cæteris licet maledicere, soli principi, non licet? At Christus noluit cuiq; omnino maledici, Diuus Hieronymus adducens hunc locum in dialoꝝ aduersus Pelagium, excusat quidem Paulum, uerum fatetur eum non præstitisse mansuetudinem eam, quam præstitit Christus. Verum hoc scripsit Hieronymus undecunq; suam muniens causam, & in ipso quoq; Christo aliquod imperfectæ pietatis uestigium inquirens. Nec ipse dissimulat, aliud esse colligare nodis aduersariū, & docere discipulū. Aliud agit qui pugnat, aliud qui exhortatur, aliud qui deterret. Deinde ut sunt diuersa hominū ingenia & instituta, ita sunt & diuersæ sententiæ. At nos nulla harum rerum habita ratione, ex quouis cuiusuis operis angulo tria uerba decerpimus, & inde contexto syllogismo nouum ædimus oraculum. Equidem non nego Paulum caruisse prorsum humanis affectibus, cum ipse meminerit de stimulo carnis, & constet inter Barnabam & ipsum, nempe duos optimos uiros dissidium aliquod exitisse. Cæterum hoc loco, consentaneum est Paulum non ignorasse summum sacerdotem, ne tamen illi male precatum, hoc animo quo uulꝝ irritatum solet, sed apostolico spiritu incanduisse aduersus eum, qui cum optimi uiri teneret locum, ne speciem quidem æquitatis præberet, quam præstabant etiam ethnici. Sic Petrus incanduit aduersus Ananiam & Saphyram. Sic hic ipse Paulus aduersus Elymam magum. Quid igitur est, quod excusat se, nesciebam quod esset pontifex? Nimirum cessit tumultui, & se ignorasse pontificem dicit, qui se non pontificem, sed tyrannum re declarabat. Itaq; gemino nomine concedit turbæ, primum agnoscens esse pontificem, qui re ipsa non erat, nisi paries dealbatus. Deinde conuiciū esse, quod illis uidebatur conuiciū, cum non esset conuiciū, sed libera obiurgatio. Porro testimonium quod adduxit, extat Exodi capite uigesimo secūdo

probare, & amplecti:

Ne diutius te protraham.) *ἐγκόπτω*, id est impediam, siue morer, aut detineam & pro tua clementia est, *ἐπιείκεια*, quod alias humanitatē alias æquitatem uertunt.

Hominem hunc pestiferum.) Græcis non est pestiferum, sed *λοιμὸν*, hoc est pestem, quemadmodum exitiale exitium uocant *ὄλεθρον*, nec est hominem, sed uirum.

Et autorem seditionis sectæ.) Seditionis abest in Græcis codicibus *προσάτην τε τῆς τῶν ναζωραίων ἀγρέσεως*, id est autorem seu præfactū sectæ seu factionis quæ dicitur Nazarenorū.

Etiā templum conatus est uiolare.) *βεβηλώσαι*, id est prophanare, nimirum quod in duxerit græcos. Ne quis imaginetur accusari Paulum quod uim admouerit templo.

Quem & apprehensum uoluimus secundum legem nostram iudicare.) Superueniēs autem tribunus Lyfias, cum uī magna eripuit eum de manibus nostris, iubens accusatores eius ad te uenire.) Hæc omnia deerant in multis exemplaribus Græcis. In uno dūtaxat reperi ascripta, sed minutissimis formulis, idq; in spacio marginali. Vnde & adiecit, uelut omīssa librariorum incuria præsertim, cum hoc loco nihil offenderit Laurentium. Annuente sibi præside.) *νεύσαντι αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόντος*, id est, cum annuisset ipse præsul. Interpres legisse uidetur αὐτῷ. Nec admodum refert.

Bono animo pro me satisfaciam.) *εὐθυμότερον τὰ παρήμεμα τοῦ ἀπολογουμαι*, id est, æquiore animo pro mea causa respondeo. Est enim præsentis temporis *ἀπολογουμαι*, quod interpretis uarie uertit. Est autē proprie apologia, oratio qua se defendit apud iudicem reus.

Neq; probare possunt tibi, de quibus nunc me accusant.) *οὔτε παρασῆναι με δύνανται, περὶ ἧς κατήγοροῦσι με*, id est, nec exhibere me possunt, in his de quibus accusant me. Exhibere dixit pro conuincere.

Secundum sectam quam dicunt hæresim.) Cum hæresis apud Græcos, nihil aliud sit q̄ secta, quid uenit interpreti in mentem, ut latinam uocem interpretaretur per aliam græcam, sed idem significantem? An uerebatur, ne quis parum intellecturus esset uocabulum sectæ, & ob id græca uoce ceu notiore explicuit? Qua propter sciat lector Græcis non esse sectam, alioqui bis erat dicendum secta & secta, sed *ὁδὸν*, id est uiam, κατὰ τὴν ὁδὸν ἢ λέγουσιν ἄρεσιν, id est iuxta uiam, quam dicunt hæresim, siue sectam. Expo nit enim Paulus, quid dixerit uiam. Hoc est uitæ institutum, quod notiore uerbo sectam uocant. Sentit enim de secta pharisæorum, quæ cæteris antecellebat eruditione. Cæterum hæresis apud ueteres non erat tam odiosum uocabulum, quam est hodie apud Christianos, quibus cum summa competat concordia, utpote eiusdē corporis mēbris, iure uidelicet optimo inuisum est, sectæ uocabulum, diuisionem sonans.

Deseruiō patri & deo meo.) Primum deseruiō est *λατρεύω*, quod est cultum exhibere, a quo uerbo dicta est Theologorum latría. Quoquidē in loco nescio quid sibi uelit Hugo Carrēsis, excusans Paulum, quod sese hic æquarit prophetis. Cum nihil huiusmodi percipi possit ex uerbis Pauli. Deinde nō est patri & deo, sed patrio deo τῷ πατρίω τῷ θεῷ. Quod tamen haud accidit interpretis uitio, sed librariorum errore. Neq; uero hoc loco dormiuit Carrensis addens, quod deum patrem suum dixerit Paulus, cuius filius demonstraretur nō seruus. Quasi uero Paulus ullo titulo magis soleat gloriari, q̄ quod seruus esset deī ac Iesu Christi. Se nunq; uocat filium, nisi cum de omnibus in genere facit uerba. Porro patrium deum uocat, quod idem esset, cuius cultum a maioribus suis accepisset, ne uideretur abrogare religionem Iudæorum.

Sine offendiculo conscientiam.) *ἀπερόσκοπον συνείδησιν*, ueluti dicas inoffensam cōsciētiam, siue expertem offensæ, hoc est, quæ nusq; offēdat.

Quidam autem ex Asia Iudæi.) Non est absolutus sermo, nisi subaudias aliquid. Et quod demiror sensit hoc Carrēsis, ac supplendū autumat; uiderūt me in tēplo. Quasi uero id quicq; ad huius causæ defensionē pertineat, si uisus est ab Asianis Iudæis in tēplo.

Ego puto

Ego puto e proximo faciendum, quod deest. Nam cum modo dixerat se fuisse purificatum in templo, sed citra tumultum, subiicit. Caterum quidam Asiani Iudaei, subaudias, concitarunt eum tumultum non ego.

Nisi de una hac uoce.) Interpres pro η legit $\epsilon\iota\mu\eta$. Quid autem? Agnoscit Paulus hoc unum crimen, quod ea uoce concitarit seditionem? Non opinor, ni forte data opera hoc admiscuit, quo rursus Iudaeos inter se commissos a sese auerteret. Certe secus legunt Graeci η περι μίας ταύτης φωνής ἧς ἐκέκραζα ἐσὼς ἐν αὐτοῖς, id est aut de una hac uoce, qua clamaui stans inter eos, ut sit sensus, si nihil aliud habent, uel hoc obijciant crimen.

Certissime sciens.) ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς οὐδ' οὐ. i. cum exacte nosset eam uiam, abusus est comparatio uice positiui, ni referas ad Lyfiam tribunum, ut intelligamus Felicior notiore fuisse eam seclae rationem quam Lyfiae, quod diutius fuisset apud Iudaeos magistratu functus. Ut haberet requiem.) ἀνεσις. i. relaxationem, hoc est ne durius aut arctius haberetur. Ac mox (nec quenquam de suis) καὶ μηδένα κωλύειν ἢ ἰδίωρ αὐτοῦ ὑπερετιμῆσαι προσερχομαι αὐτῷ. i. & nec quem familiarium illius uetaret inseruire aut adire eum ἰδίους enim uocat Pauli uel amicos familiares, uel ministros, uel discipulos. In nonnullis Graecis codicibus pro ἰδίωρ scriptum erat ἰουδαίωρ. i. Iudaeorum. At altera lectio, uel hoc nomine mihi magis probatur, quod cum nostra consentiat additione.

EX CAPITE XXV.

A Dieruntque eum principes sacerdotum.) ἐνεφάνισαμ δὲ αὐτῷ. i. significarunt ei, idque priuatim. Superius uertit notum facere, ac mox, adire.

Postulantes gratiam aduersus.) αἰτούμενοι χάριμ, gratiam hoc loco uocat fauorem iudicis. Et mox, potentes, δυνατοί, hoc est qui possunt, & quibus comotum est eo nos consequantur.

Si enim nocui aut dignum.) ἐμὴν γὰρ ἔδικῶ. i. si ledo, aut si iniuriam facio.

Postulantes aduersus illum damnationem) δίκημ, quod causam, ac litem, siue ius significat, nonnunquam & poenam. Nos uertimus cognitionem. Quis enim postulat damnationem a iudice indicta causa?

Aliquem donare priusquam.) In nonnullis scriptum erat dānare pro donare, quod praecesserit de postulata damnatione. Caterum graece est χαρίζεσθαι εἰς ἀπώλειαν. i. donare in perniciem, siue in interitum. Est autem χαρίζεσθαι, in gratiam alicuius donare.

Nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum.) Locus hic apud Latinos non nihil est corruptum, cum apud Graecos syncerus habeatur οὐδὲ μίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὡς ὑπενοούμενῶν id est nullum crimen intentabant super hisce rebus, de quibus suspicabar ego. Suspicebatur enim eos accusaturos Paulum de alijs rebus, quam de questionibus legis, quas ut superstitiosas negligebant Rhomani.

Cum multa ambitione.) μετὰ πολλῆς φαντασίας, id est, cum multa ostentatione, nos strepitum, siue apparatus dicere possumus.

Interpellauit me.) ἐνέτυχόν μοι, id est adiit, siue conuenit me. Quamquam hoc sane recte uertit interpres. Adduxi eum ad uos.) ἐφ' ἡμῶν καὶ μάλιστα ἐπί σου, quod magis sonat Graecis ad cognitionem, siue iudicium tuum quam ad te, aut ad uos.

Sine ratione enim mihi uidetur.) ἄλογον, id est iniquum, quod uulgo uocant irrationabile.

EX CAPITE XXVI.

A Estimo me beatum.) Ut ne quid cauemur, quod pro existimo dixit aestimo, cum graece sit ἡγημαι, quod cum sim defensus, pro quod sim defensus. Caterum ἐπί σου apud te belle uertit. Cum antea uerterit ad te, iam cum praecesserit apud te, uide quam concinne cohaereat, maxime te sciante, uerum illud omnium suauissimum, quod addit, omnia quae apud nos sunt consuetudines & quaestiones, ceu theologicas fas sit, ita loqui omnia consuetudines & quaestiones. Atqui Hieronymus in libro quem scripsit

in libro de Pentateuco de optimo gen
noluit. Deinde quibus accolor a
potebantur. Deinde quibus accolor a
dites de quibus. Nos uertimus h
uocet. Agrippa ultimo me beati
magis conuictus quae apud Iudae
in scripturae h
Quae in initio fuit in ge
in libro, significat autem uita
quodam certissimum sciam) u
uocant, haud dubie quin in bo
est, expresse hoc est exactu
quod est Iudaeorum, proximeq
est. Melius erat de se. Et ma
uocet, quae significat non unam a
quodam tribus distinctam, cui
omnis cultu ueneris significat. C
sive aliquid, ut leges duode
uocantur te magistrum) p
dinare. Scripsit te de populis i
quodam, sententia nimirum de Iudaei
est. Reuertit ad eadem modum paulo p
apud illos non est in qua, arrept
uocet ratione est uocis.

uocet me inuenire. Inuenire
uocet. Si uisibilis Christus) i
me disputat ex profanis, ut aliam
quodam haec referenda, haec ad praed
Abraham uocem esse coherere dicitur
In modum Iudaei) iudaei p
Deinde inter Iudaeos de peruersa dete
peris enim uerbum nostris dicit
uocet hunc uertere. Valla pu
uocet Christianum. Cui Paulus dicit
uocet hunc de ira uocet potuisse, al
Et Paulus ait. Operari scio, ut non le
nam. sed de omnes quod uocant me

EX CAPI

Vertit in iudicium est cum
ad Paulum uertit ad ad reg
lo. Tradidit Paulus cum
uocet hunc de ira uocet potuisse, al
Naram Adrametum) Carthago in
uocet. Caterum Adrametum hunc Adr
Adrametis in libro Lyfiae de Adram
Adrametum.
Hieronymus in Lyfiam, quae est Ly
ad Myram quae est Lyfiae, hunc uocet

scripsit ad Pámachium de optimo genere dicendi, citans hunc locum, uertit ad hunc modum. De omnibus quibus accusor a Iudæis o rex Agrippa, existimo me beatum, cū apud te sim hodie defendendus, qui præcipue nosti cunctas quæ in Iudæis sunt consuetudines, & questiones. Nos uertimus hūc in modū, Super oibus de quibus accusor a Iudæis rex Agrippa existimo me beatū qui causā dictur⁹ sim hodie, apud te quod tu maxime sis gnarus earū quæ apud Iudæos sūt & questionū & cōsuetudinū. Græca sic habent. περι πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων βασιλεῦ ἀγρίωπα ἡγήμαι ἐμαυτὸν μακάριον μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλις αὐτῶν ὄντα σε πάντων τῶν κατ'Ἰουδαίους ἰθὺν τε καὶ ζητημάτων. Quæ ab initio fuit in gente mea) Bis est hoc loco ἀνωδεμ, quod interpres uertit ab initio, significat autem uita seriem ab initio usq; ad finem.

Secundum certissimam sectam) κατὰ πλὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν Phariseorum sectam hæ resim uocauit, haud dubie quin in bonam partem. Deinde quod hic uertit certissimam græcis est, ἀκριβεστάτην hoc est exactissimam ac diligentissimam, quod esset eruditior ac rigidior q̄ sãd duceorū, proximeq; ad uerū accedes. Et nunc in spe quæ ad patres) ἐπιελπίδι, Melius erat de spe. Et mox (duodecim tribus) τὸ δωδεκάφυλον græcis unica dictio est, quæ significat non unam aut alteram sectam sed uniuersam gentem iudæorū in duodecim tribus distinctam, cui respondet participium) λατρευόμεν, quod ut sæpe iam diximus cultū numinis significat. Cæterū apud nos defunt duo uerba ἐμ ἐκτενεία, id est acriter siue assidue, ut legas duodecim tribus instanter nocte ac die seruiuimus.

Vt constituam te magistrum) προχρησάσθαι, id est ut præparem, quod ante uertit præ ordinare. Eripiens te de populis & gentibus in quas) Græcis est ἐκ τοῦ λαοῦ, id est de populo, sentiens nimirū de Iudæis. Et nonnulli græci codices pro populo habebant Iudæis. Repetit ad eundē modū paulo post. Τῶν λαῶν καὶ τοῖς ἔθνεσιν, id est populo & gētibus. Verum apud illos non est in quas, ut respondeat gentibus, sed οὖς, id est ad quos, rei magis habita ratione q̄ uocis.

Volentes me interficere) διαχρησάσθαι, quod magis significat iniecta manu uiolare, q̄ interficere. Si passibilis Christus) εἰ παθητὸς ὁ χριστός, an pati debuerit Christus. Sic enim disputabat ex prophetis, ut ostenderet illorum uaticinia competere in Christum. Siquidem hæc referenda sunt ad prædictionem prophetarum, non ad Christū passū. Alioquin parum apte cohærebit lumen annunciaturus sit populo.

In modico suades) ἐν ὀλίγῳ πείθεις. Primum modicam pro paulo suo more usurpat, Deinde inter suadere & persuadere non sentit esse discrimē apud latinos, etiam si apud græcos unicum uerbum nostris duobus respondet. Cæterum haud erat in procliui, cōi mode locum hunc uertere. Valla putat ita reddi potuisse. Parū abest, quin persuadeas me fieri Christianum. Cui Paulus dixit, Optarim apud deum, siue parum, siue multum abest. Arbitror & ita reddi potuisse, aliquid tantulum mihi persuades, ut fiam Christianus. Et Paulus ait, Optarim adeo, ut non solum aliquid tantulum, uerum etiam multum, neq; te tantum, sed & omnes qui audiunt me hodie.

EX CAPITE XXVII

VT autem iudicatum est eum) ἐκρίθη, id est decretum est, siue cōstitutum. Nec ad Paulum refertur, sed ad regem & præsidem, qui sic statuerant audito Paulo. Tradiderunt Paulū cum reliquis custodijs) παρεδίδοσαν τόν τε παῦλον καὶ ἄλλους ἑτέρας δεσμώτας, id est tradiderunt tū Paulum, tū alios quosdam uinctos.

Nauim Adrumetinam) Carrēsis interpretatur Adrumētīnam nauem, quæ Rhomā petat. Cæterum Adrumetum siue Adrumetiū ciuitas est Mysiæ autore Stephano. Est & Adramattis insula Lyciæ & Adrumes adrumetis ciuitas Aphricæ. Vnde dicendum erat Adrumetinam.

Peruenimus in Lystram, quæ est Lyciæ) κατήλθομεν εἰς μύρα ἐν Λυκίᾳ, id est deuenimus Myram quæ est Lyciæ, siue ciuitatem, Lyciæ. Pronunciatur autē bifariam, genere

m m neutro,

neuro & foeminino. Caterum Lystra Lycaoniae est, non Lyciae. Carrensis homo uigilans admonet hoc loco apud Graecos haberi Smyrnā, sed ab Hieronymo poni Myrrhā, Tarde nauigaremus) Graecis composita dictio est, *εραδ'υπλοοῦντες*, iuxta Salmonem.) Salmon ciuitas est maritima insula Cretae.

Qui uocatur boni portus.) Boni portus pluratiui sunt numeri, *καλούς λιμνίας*. Quāq; magis dixit pulchros portus q̄ bonos. Sentit autem, ni fallor, de ciuitate Cretensiu, cui nomen *καλιῆ ακη*. i. pulchrum litus.

Cui iuxta erat ciuitas Thalassa.) Indicat & Diuus Hieronymus hūc locum corrupte legi Talassa, quāq; id ipsum quod uice corrupti uocabuli subiecit, in uulgatis codicibus corruptum erat. Siquidem scriptum erat Laphet, Graeci legunt Lassa, quae & ipsa ciuitas est litoralis Cretae, haud procul a bonis portibus.

Consolabatur eos Paulus.) Quid acciderat illis, ut egerent consolatore. Nam Graecis est *παρηγορη*. i. hortabatur, siue admonebat, ne longius irent. Quāq; ipsa Pauli oratio, quae mox subiicitur, satis arguit, illum non consolari, sed dare consilium.

Incipit esse nauigatio.) *μελλον ὑστεοδαι*, i. futuram esse nauigationem, quod tamen frequenter ad hunc uertit modum.

Deuinentes Phoenicem hyemare.) Phoenicem hic est accusatiuus a Phoenix, quae Graecis palmam significat, unde & Phoenicen Syriae partem apparet dictam. Ipse Lucas indicat esse portum Cretae huius nominis.

Ad Africum & Chorum.) Ventorum nomina sunt. Duos nominat, quod ad utruq; uergeret is portus. Dixerit quispiā, Quorsum opus erat hoc admonere, quod nemo nesciebat. Imo quorsum attinebat, ut Hugo Carrensis tantus Theologus ascriberet commentarijs, Chorum esse insulam, aut ciuitatem in Creta. Usq; adeo nihil referebat, utrum nouam extrueret insulam, an nouā cōderet ciuitatē in uetustissima insula.

Cum sustulissent de Asson) *ἀρσωντες ἄσσομ*. i. cum sustulissent Asson. Incertum autem, an illuc appulerint, & rursus inde soluentes prateruecti sunt Cretam, an Asso praterita putarint se iam esse in tuto. Est enim Assos maritima Lyciae ciuitas, in adito sita promontorio, adeo ut parum tutū sit accedere. Vnde iocus Nicostrati Citharœdi, *ἄσσομ ἰδὲ ὠσκιμ βῆσσομ ὀλέθρησ παραδ' ἴκηται*. i. Asson eas ut citius ad exitij terminos peruenias. Ac Hieronymus quidem Asson ponit in Asia. Caterū opinor Lucam sentire de Asso opidulo Cretae, unde dictus est & Iupiter Assus. Nam adhuc lambebant litora Cretae.

Ventus Typhonicus.) Vnus est e uentis subitis ac repētinis, nomine Typhon. Qui bus omnibus illud est cōmune, quod exalante terra coorti, nubibus obductis inclusi, non uno erumpant modo. Nam uagantes, ac torrentium more ruentes tonitrua & fulgura adunt. Caterum maiore illati pondere incurfusq; si flatu siccam ruperint nubē, procellam gignunt, quae Graecis dicitur *ἐκνεμιας*. Sin uero depresso sinu arctius rotati effugerint sine igni, hoc est, sine fulmine uorticē faciūt, qui Typhon uocatur, id est uibratus Ecnephias. Defert hic aliquid secum e nube gelida abreptum, conuoluens uersansq; & ruinam suam illo pondere aggrauans, locum ex loco mutans, rapida uertigine. Quod si maiore depresso nubis eruperit specu, sed minus alto q̄ procella, nec sine fragore, turbo dicitur, proxima quaeq; prosternens. Idem si fuerit ardentior accensusq; praeter dicitur, amburens contacta pariter ac proterens. Porro Typhonem Plinius appellat praecipuam nauigantium pestem, ut qui nō antemnas modo, uerum etiam ipsa nauigia contorta frangat. Caterum tanto malo, tenui remedio occurri, si acetum in aduenientem effundas, cuius uis frigidissima est. Idem illisu ipso percussus correpta secum in caelum refert, sorbetq; in excelsum. Dicitur est aut Typhon a graeco uerbo *τύφω*, qd' est inflāmo.

Qui uocatur Euro aquilo.) Graeci pro Euroaquilo legunt *εὐρο κλύδωμ* uox hinc dicta, qd' ingētes excitat fluctus. Verū haud scio an Lucas tametsi graece scribēs, effinxerit uocem nostram dicens *εὐρο ακύλωμ*, quemadmodum Aquilam Paulus quoq; facit *ἀκύλωμ*.

Addidit

Ecnephias.

Typhon.

Turbo.

praeter.

Addidit... cognomen... Myrrhā... Graecis... Verum hic...

Addidit autem non solum cognomen typhonis, ut periculum exprimeret, uerū etiā unda erūperet, ut intelligeremus hoc quoq; nomine incommodū, quod non faceret ad institutum cursum, cū notus sit accommodus e Syria nauigantibus in Italiam.

Nō posset conari in uentū,) ἀμτοφθαλαμείμ, quod grācis sonat obtueri hoc est ex aduerso aspicere. Porro qui renititur, obuertit oculos.

Data naue flatibus.) Grācis unica dīctio, est ἐπιδόντες, & referri potest ad τὸ ἀνέμω ut sea uox in confinio sita, utroq; respondeat, ad obniti & data.

Suis manibus armamenta nauis proiecerunt) αὐτόχρηες πλὴ σκευῆ τῶ πλοῖς ἐξήλασαν id est nostris ipsorum manibus armamenta nauis proiecimus. Apparet interpretem legisse ἐξήλασαν, & ad sensum perpusillum interest.

Multa ieiunatio) ἄσπτια, id est inedia.

Audito me) πῦθαρχήσαμτας, id est obtemperasse mihi. Tametsi non uideo, cur hoc loco Valla notet interpretem. Non tollere a Creta) Grāce est μὴ ἀνάσειομαι, hoc est, non soluere a Creta. Lucricq; facere iniuriam) κερδῆσαι, hoc est accersere sine causa. Id em̄ lucrum uocant. Et ὕβριμ, id est iniuriam uocat incommoditatem coeli ac uiolentiam maris. Nec est suadeo, sed παραινῶ, id est hortor.

Angelus dei cuius sum) Incertum erat utrum cuius referat deum, an angelum, nisi addidisset ὁ λατρεῖν, i. quem colo, siue cui seruiō.

Apparere sibi) προσάγειμ, quod magis sonat accedere. Nisi forte interpretes legit προσάγειμ, id est affulgere. Submittentes bolidem) βολις dicitur a βάλλειμ quod est mittere id est pondus funiculo affixum, quo deiecto nauat̄ explorant altitudinem maris. Cate rū Lucas unico uerbo dixit, quod interpretes duabus redidit, βολίσαντες.

Inciperent ancoras extendere) μέλλοντες ἐκτείνειμ, id est extensuri, quod sepenumero fecit interpretes. Verū hic duriusculum erat. Ac paulo post, ἄχρι δὲ οὐ μέλλειμ ἡμέρα γίνεσθαι id est cum futurus esset dies, hoc est cum instaret dies, & non longe abesset.

Animae quietiores autē facti) εὐθυμοι, id est bono animo positium est nō comparatiuū.

Litus in quem cogitabant) ἔχοντὰ ἀιγιαλόν, εἰς οὐ. Cur non potius in quod εἶ in quem quandoquidem ἀιγιαλός, grācis est masculini generis, quemadmodum & κόλπος. Nā terram opinari expetebant. Et multa sunt litora apud cosmographos, quae proprio uocabulo Aegiali uocantur, uelut inter Sicyonem & Buprasīū. Est & alius finitimus portus, post promontoriū Carambin. Cuius meminit Homerus. Rursus est Thraciā apud fluuium Strymonē. Postremo est Aigialus, cognomēto magnus, inter Aegyptū & Aethiopiā. Et Hieronymus hunc locum citans Aegiali meminit.

Leuantes Artemonem) ἐπάραντες τὴν ἀρτέμονα, id est sublata antemna & τῆ πνεύσῃ, quod interpretes uertit secundum aurae flatum puto ad ἐπάραντες esse referendum, ut accipiamus carbasa oppansa flatibus antemna in altum subrecta, quo magis uenti arbitrio ferrentur in littus.

In locum Bithalassum) Nec exposuit grācam uocem interpretes, nec nos eam incorruptam seruauimus. Nam Lucas scripsit εἰς τόπον διθάλασσομ, id est in locum bimarē. Sic em̄ Horatius in odis, Bimarissue corinthi moenia, quod ea sit Isthmos, & utrinq; mari alluatur Contendebant, ut si possent in sinum impellerent nauim, Verum id nō contigit, uē tis impellentibus in Isthmum aliquem in mare prominentem.

EX CAPITE XXVIII

Quia mitilene insula uocabatur) Hugo Carrensis liberum nobis facit, utrum malimus militenem legere an miletum. Etiam si sunt, qui corruptius legunt Mytilene. Grāci legunt Melite. Ea est insula, inter Epirum & Italiam. Vnde de melitai dīcti canes in delicijs habitī. Quamquam est Militene Cappadociae ciuitas. Verum hic insulam uocat.

In tumorem conuertendum

μέλλειμ τίπεσθαι, id est inflammari, siue incendi. Quamquam id comitatur tumor.

Benigne triduo habuit.) φιλοφρόνως θένισμ. i. amice tractauit, aut si dicere liceret hospitatus est. Ceterum quod uerbum tam elegans in mentem uenerit interpreti demiror, tantum abest ut reprehendam, quod ille uertit habuit pro tractauit.

Cui erat insigne castorū) Castorū esse legendū, indicant etiā recētiore Lyranus & Carrensis. Nam grācis est δισκοῦρων. Id em̄ nomis est Castori & Polluci, filijs Iouis & Ledæ. Credidit antiquitas eos esse deos, salutare nauigantibus, si simul apparent, apparēt autē ignis specie malo aut autēnae insidētes. Cōtra, si singuli aut solitarij. Horū igit̄ insigne habebat ea nauis. Quāso te lector si libet ridere, legito quæ prodiderit hoc loco Carrensis de insigni Castrorū. Quāq̄ adiecit deniq̄ nescio quis ueram ac seriam interpretationē. Neq̄ uero minus festiua sunt, quæ pdidit de tribus tabernis. Ceterum ambo Castores nōnunq̄ uocantur, cum alteri dūtaxat id nominis fuerit.

Vsq̄ ad Appij forum.) Quōniam præcessit & sic Rhomam uenimus, ac postea mentio fit de Appij foro, quidam putant Appij forum in urbe Rhoma esse. Idq̄ legitur & in Catalogo locorum, quos indicauit Diuus Hieronymus in actis apostolorum, uerum ut illinc complura detracta suspicor, a compendiarijs, qui

bus impendio placet adagium illud, inter pocula natum, Gaudent breuitate moderni, ita uideo nōnulla ab alijs adiecta, quorū hoc unum esse crediderim. Alioqui constat oppidum, quod Appij forum dicitur, longius abesse a Rhoma q̄ sit Aritia, id quod declarat Horatius in Satyris. Egressum magna me accepit Aritia Rhoma

inde forum Appi

Proinde cum in summa dixisset

esse itum, retrocedit nonnihil, ut occur-

sum fratrum describat apud Appij forum ac tres ta-

bernas. Sic enim legimus in emendatis exemplaribus latinis, cū

in nōnullis scriptum sit, & tribus tabernis. Alioqui si Appij forum & tres ta-

bernae Rhomæ sunt, quid sibi uult quod mox subiicit, Ut uenimus autem Rhomam pmissum est Paulo manere.

Manere sibi met.) μὲν μὲν καὶ εἰ αὐτῷ. i. manere apud semetipsum, hoc est solum, & sine reliquis captiuis.

Sine prohibitione.) ἀκωλύτως, quod bifariam accipi potest a nemine prohibitus siue uertitus, aut hoc animo, ut a nemine posset impediri.

ANNOTATIONUM IN ACTA APOSTOLORVM FINIS.

Carthāgīs.

ANNOTATIONES D. ERA
MILI APOSTOLI, DILIC
MORVM AD GRAECAM
ITISSIMORVM EXEM
POSTREMO AD I
RVM CITATI
T

AVLVS. S
lum a conu
minem id e
bitur Paul
nam hoc ne
pas d'auit, h
gyptus Cali
gen imperian

negro sermo ne ueritate, hebraic
fuit nullum habent uocabulum i
fiter, quædam dicitur & hodie ex
nem. n. Ioseph Iosephus. Deniq̄ quo
finitur. e. Solo uerum factum esse
ra, quædam in dicitur quædam
nomine per quos est uis in longi
in cōmentarijs, quos olim in Pauli
in. Nam quod ad hoc institutum
beris locare per uia pulchram a
habetur indicat Saulam dicit tentati
peritioes, nescio quæ in nominibus
habent quæ quoniam non est huius
em̄ q̄ dicitur ab eia. cōmotic
q̄ Paulus uerum græcis sonat quib
appellari. Rhomam pulchram sonat
ra, quæ facti interpretes de nomine
memerit. Vocatus apollonius.) uis
dicitur aut nominatus quædam dicit
caus episcopos significantes non sit
esse. Verum nome est institutum
Quædam dicitur de paulo inferius.)
uocatis sanctus. Est autem uocati non
more exoceti dicitur, qui uerba
uocatur electi qui proximi sunt
uocatis, uocatus apollonius dicitur